

MTÜ Kihnu Maalambakasvatajate Selts
/Kihnu Native Sheep Breeders Society, Estonia/

KIHNU MAALAMBA ARETUS-SÄILITUSPROGRAMM

TÕURAAMATUPIDAMINE JÕUDLUSKONTROLI LÄBIVIIMISE JA GENEETILISE HINDAMISE KORD

Aretusprogramm ning tõuraamatupidamise -, jõudluskontrolli läbiviimise ja geneetilise hindamise kord on kinnitatud

Kihnu Maalambakasvatajate Seltsi üldkoosolekul 24. mail 2015.a

Täiendatud Kihnu Maalambakasvatajate Seltsi juhatuse otsusega 24.märtsil 2020.a.

SISUKORD

ARETUS-SÄILITUSPROGRAMM.....	3
§ 1. Õiguslikud alused.....	3
§ 2. Aretuse eesmärk.....	3
§ 3. Aretusmeetodid.....	4
§ 4. Aretusedu saavutamise abinõud.....	5
§ 5. Aretuspiirkond ja aretuspulatsioon. Aretusloomade arv.....	5
§ 6. Tõu iseloomustus ja tõu omadused.....	7
§ 7. Loomade heaolu ja tervishoid.....	12
Maedi-visna tõrjeprogramm	13
§ 8 Aretusprogrammiga seonduvad nõutavad protseduurireeglid.....	15
Lisa 1. Tõuraamatusse või aretusregistrisse kandmise alused ja tõuraamatu või aretusregistri pidamise kord.....	16
1. Mõisted:	16
2. Tõuraamatu pidamise kord.....	17
3. Tõuraamatu eeltõuraamatu osa.....	17
4. Tõuraamatu peatõuraamatu (B) osasse kandmise alused.....	18
5. Tõuraamatu peatõuraamatu (A) osasse kandmise alused.....	18
Lisa 2. Aretuslooma põlvnemise registreerimise ning põlvnemise õigsuse kontrollimise kord.....	19
1. Mõisted:	19
2. Aretuslooma põlvnemise registreerimine	19
3. Põlvnemistunnistus ja põlvnemistunnistuse väljastamise kord.....	19
Lisa 3. Aretuslooma jõudlusandmete ja geneetilise väärtuse hindamistulemuste kasutamise kord.....	22
Lisa 4. Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise kord.....	23
1. Isasloomade aretuseks tunnustamine.....	23
2. Emasloomade aretuseks tunnustamine	23
3. Välimiku hindamine.....	23
Lisa 5. Emaslooma paaritusandmete registreerimise kord	27
Lisa 6. Põllumajanduslooma, keda soovitakse tõuraamatusse või aretusregistrisse kanda, identifitseerimise ja selle üle arvestuse pidamise kord.....	27
Lisa 7. Seemendamise koolitusprogrammid ning seemendaja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord.....	27
JÕUDLUSKONTROLL	28
Lisa 8. Jõudluskontrolli teostamise, põlvnemis- ja jõudluskontrolli andmete kogumise, õigsuse kontrollimise, töötlemise ning säilitamise kord.....	28
1. Algandmete kogumine jõudlusandmete koguja poolt.....	31
2. Aretusmaterjali ost ja müük.	31
3. Jõudluskontrolli algarvestuse dokumendid.....	31
4. Jõudlusandmete edastamine jõudluskontrolli läbiviijale.	38
5. Jõudluskontrolli andmete töötlemine ja säilitamine	39
Lisa 9 Lammaste geneetilise hindamise metoodika.....	40
Lisa 10 Andmed laboratooriumi kohta, kus tehakse jõudluse määramiseks vajalikke analüüse.....	41
Lisa 11 Aretuslooma jõudlusandmete ja nende hindamistulemuste avaldamise kord.....	41
Lisa 12 Jõudlusandmete kogumise koolitusprogrammid ning jõudlusandmete koguja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord.....	42

KML ARETUS-SÄILITUSPROGRAMM

§ 1. Õiguslikud alused

Aretus-säilitusprogrammi ja tõuraamatu pidamise korra õiguslikeks alusteks on Eestis ja Euroopa Liidus kehtivad aretus- ja veterinaaria alased seadusaktid.

§ 2. Aretuse eesmärk

Antud aretus-säilitusprogramm kajastab kihnu maalamba (KML) lambatõu aretamise-säilitamise ja populariseerimise läbiviimise kava.

Kihnu maalamba tõu aretuse eesmärgiks on tagada kihnu maalamba genofondi ja mitmekesisuse ning aborigeensete omaduste säilimine ja kohalikele looduslikele tingimustele vastava põlistõu efektiivne kaitse ja majandamine Eestis. Aretusvõttena on kasutusel puhasaretus tõugu kuuluvate loomade vahel. Aretus-säilitusprogramm ei näe ette parandaja tõugude kasutamist. MTÜ Kihnu Maalambakasvatavate Seltsi (edaspidi ka KMKS) jätkusuutliku aretusprogrammi raames jälgitakse järgmisi valdkondi: lammaste põlvnemine ja geneetiline mitmekesisus, lammaste välimik, iseloom ja omadused ning loomade tervis ja heaolu. MTÜ Kihnu Maalambakasvatavate Seltsi, kui aretusorganisatsiooni tegevuste eesmärgiks on tõuaretusalase töö organiseerimine, aretusprogrammi koostamine ja täitmine, originaaltõuraamatu pidamine ja põlvnemistunnistuste väljaandmine ning kihnu maalammaste jõudluskontrolli läbiviimine.

Antud aretus-säilitusprogrammi peamiseks eesmärgiks on tagada kihnu maalamba populatsiooni mitmekesisuse ja genofondi säilitamine ning teaduspõhine aborigeensete omaduste hindamine.

Programmi ja KMKS-i tegevuste esmaseks eesmärgiks on tõutüübiliste kihnu maalammaste aretamine-säilitamine, kasvatamine ja levitamine; kihnu maalammaste jõudlusvõime ja geneetilise väärtuse säilitamine ning parandamine, mis tagaks tõusisese mitmekesisuse ja aborigeensete omaduste säilimise; igakülgne lambakasvatussaaduste kvaliteedi tõstmise Eestis ja kihnu maalamba saaduste kui pärandkultuuri jätkusuutlik hoidmine.

Programmi ja KMKS-i tegevuste teiseseks eesmärgiks on suurendada lambakasvatavate ja aretajate teadlikkust: kihnu maalammaste aretusliku tegevuse läbiviimisest sh. põhikarja loomade valikust, pidamisest, söötmisest; tõutüübiliste jääriliinide kasutamise juurutamises ning heade emas- ja isasloomade saamine, keda kasutada nii aretus- kui tootmiskarjades, põhikarja täienduse või tarbeloomade saamiseks; samuti saaduste käitlemisvõtetest ja saaduste kasutamisest nii traditsioonilistel kui innovaatilistel viisidel.

Kaugemad aretuseesmärgid:

- kihnu maalamba genofondi säilitamine ja populatsiooni suurendamine.

Eesmärkide saavutamisel on olulisel kohal:

- kasutada võimalikult suurt osa olemasolevast populatsioonist ja geneetilisest fondist;
- jäärade valik põlvnemise, välimiku hindamise, vanemate ja järglaste omaduste järgi;
- kihnu maalamba, tema ajaloo, omaduste ja kasutusvõimaluste aktiivsem tutvustamine;
- tõu aborigeensete omaduste (vastupidavus parasiitide suhtes, head emaomadused, väiksem söödakulu ja vähenõudlikkus pidamistingimuste suhtes, kahekihiline vill jms.) väärtustamine.
- õppepäevade/seminaride/ümarlaudade/koolituste läbiviimine tõu populariseerimise, aretusala tegevuste, söötmise, hooldamise, loomade tervise, saaduste kasutamise, kasvatajate koostöö jms. arendamiseks kasvatajate ja tõu toetajate seas;
- koostöö arendamine lambakasvatajate, aretusorganisatsioonide ja riigiametitega ning koostööprojektide läbiviimine nii Eestis kui välismaal, sh aktiivne osalemine koos teiste lambakasvatusega seotud aretusühingutega Eesti lambakasvatust propageerivatel ja eri lambatõuge ning nende saadusi esitlevatel avalikel üritustel, osalemine lambakasvatusteemalistel aruteludel ja Eesti lambakasvatust arendavatel tegevustel.

Oluline osa on kihnu maalambal keskkonnakaitse seisukohalt. Kihnu maalambas on väga hästi kohastunud eluks kohalikes loodustingimustes. Kuna kihnu maalambas on vastupidav ja resistentne parasiitide suhtes, siis on karjatamise abil hea hooldada ja säilitada poollooduslikke taimekooslusi ehk pärandkooslusi (loopealsed, puisniidud, rannaniidud, puiskarjamaad, aruniidud) k.a. piirkondades, kus intensiivsete põllumajandusharudega ei tasu ega saa tegeleda. Lammastega karjatamine aitab säilitada ja suurendada bioloogilist mitmekesisust ning tagada elupaigad paljudele lindudele, kahepaiksetele jt. liikidele. Tähtis on ka see, et väikesekasvuline kihnu maalambas ei kahjusta pinnast tundlikel aladel.

Oluline on kihnu maalamba roll meie kultuuripärandi elushoidmisel läbi saaduste (liha, vill, nahk jm.) ja saaduste traditsiooniliste käitlemisviiside ning toodete valmistamise/kasutamise kaudu.

§ 3. Aretusmeetodid

Vastavalt Põllumajandusloomade aretuse seadusele moodustab kihnu maalamba populatsioon eraldi iseseisva tõu ning on lisatud vähese arvukuse ja põlise kohaliku päritolu tõttu Eesti ohustatud tõugu põllumajandusloomade nimekirja.

Kihnu maalamba populatsiooni:

- loomad on ühte liiki, ühtse põlvnemise, sarnase välimiku ja omadustega;
- loomade arvukus võimaldab teha aretustööd ja säilitada tõugu;
- loomad eristuvad sugulastõugudest fenotüübi ja geneetilise distantansi alusel,
- loomad on kohastunud tõu geograafilise piirkonna kliima ja taimekoosluste ning loomapidamistingimustega;
- loomade tõutüüp ja muud iseloomulikud tunnused on säilinud oluliselt muutumatuna vastavalt ajaloolisele tõutübile.

Aretusvõttena kasutatakse puhasaretust ja tõusisene mitmekesisus tagatakse erinevate jääradega ja uteperekondadega, mis on alguse saanud algpopulatsiooni uteliinidest. Kõik

olemasolevad genotüübid väärtustatakse võrdselt. Tõuraamatu pidamist on käsitletud täpsemalt programmi osas „Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord”.

Puhtatõulise kihnu maalambana käsitletakse antud programmi raames geneetilise ja morfoloogilise uuringu läbinud algpopulatsiooni loomi (geneetilised grupid P1-P14, Lisa A-1) ja nende järglasi (tingimusel et mõlemad vanemad on algpopulatsioonis). Algpulatsiooni moodustasid 18 uteliini esikuted, erinevad jäärade ja nende järglaskond(kõik loomad geneetiliselt ja morfoloogiliselt uuritud ja tunnistatud kihnu maalamba tõuks). Edasise puhasaretuse teel säilitatakse olemasolevat suunda, teisi tõugusid antud programmi raames aretuses ei kasutata. Paaritavad ja aretusprogrammi kaasatud ning tõuraamatusse kantavad loomad kuuluvad ühte tõugu. Puhasaretuses püütakse süstemaatilise valikuga kinnistada kihnu maalambale omaseid aborigeenide tunnuseid mitme põlvkonna vältel. Sihipärase puhtatõulise aretuse aluseks on erinevate jäärade ja uteperekondade kasutamine, paarid valitakse tõutüübile vastavatest isas- ja emasloomadest vältides inbriidingut. Oluliseks informatsiooniks aretajatele on lammaste põlvnemise ja välimiku hindamisandmed ning muud jõudluskontrolliga laekuvad omadusi käsitlevad andmed.

§ 4. Aretusedu saavutamise abinõud

Aretus-säilitusprogramm hõlmab kõiki abinõusid, mida saab kasutada aretuseesmärgi täitmiseks. Nende abinõude hulka kuuluvad lammaste põlvnemise ja välimiku hindamine, jõudluskontrolli läbiviimine ja aretusväärtuse kindlakstegemine, aborigeenidele tõutüübilisusele vastavate omaduste alusel selektsiooni populatsiooni väärtuse tõstmiseks.

Täpsemad kriteeriumid lammaste hindamise kohta on välja toodud aretusprogrammi osas „Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise kord”.

Valikuotsuste vormideks on jäärade ja uttede tunnustamine ja tõuraamatu osadesse kandmine. Aretusedu abinõuks on lisaks eelmainitule populariseerida kihnu maalambaid eesmärgiga, kindlustada antud tõu genofondi säilimine, tõsta populatsiooni ja tagada kihnu maalamba kasvatuse majanduslik tasuvus koos kultuuripärandi hoidmisega.

Tõuraamatu pidajana ja jõudluskontrolli läbiviijana on MTÜ Kihnu Maalambakasvatavate Selts avaliku teenuse pakkuja. Kihnu maalammaste tõuraamatut peetakse elektrooniliselt ja algdokumente säilitatakse Kihnu Maalambakasvatavate Seltsi ning kasvatavate poolt. Andmete kogumisel ja säilitamisel lähtub Kihnu Maalambakasvatavate Selts kehtivast seadusandlusest. Organisatoorse töö tegemiseks on seltsil kontor, kus korraldatakse põlvnemistunnistuste väljastamist, jõudlusandmete sisestamist, andmete töötlemist ja analüüsi. Lambakasvatavatega suhtlemiseks, nõustamiseks ja loomade hindamiseks, andmete ning karjasündmuste kontrollimiseks kasutatakse otsekontakti, karjakülastusi, telefoni või e-maili teel suhtlust.

Kihnu maalamba tõugu kuuluvad lambad kantakse omaniku soovil Kihnu maalammaste tõuraamatusse. MTÜ Kihnu Maalambakasvatavate Seltsi poolt määratud tõukomisjon korraldab aretustööd ja vastutab tõuraamatu sissekannete eest. Kihnu maalammaste tõuraamatu andmeid säilitatakse elektrooniliselt KMKS-i andmebaasis ja elektrooniliselt/paberandjatel arhiivis.

§ 5. Aretuspiirkond ja aretuspopulatsioon. Aretusloomade arv.

Aretuspiirkonnaks on Eesti Vabariigi territoorium. Aretuspopulatsiooni aluseks oli Eestis 01. mai 2015.a. seisuga kihnu maalamba algpopulatsiooni kuuluvad lambad(118) ning nende järglased kokku 678 looma. KMKS liikmetele kuulus nendest 509, mitteliikmetele 169 lammast. Paarituseks oli karjades kasutusel 35 jäära.

• **Karjade struktuuri(loomade arv karjas) analüüs 2015-19.a.**

Tabel 1. Kihnu maalambaid kasvatavate majapidamiste suurus ja nende struktuur 01.mai 2015.a. (Kihnu Maalambakasvatajate Seltsi andmetel)

Nimetus	Karjade arv kokku	Nendest seltsi liikmeid	Karja suurus				
			1-4 utte	5-9 utte	10-20 utte	21-50 utte	Üle 50 utte
Karjade arv	51	23	17	14	14	4	2
%		45,1 %	33 %	27 %	27 %	8 %	4 %

Diagramm 1. KMKS-i aretuskarjade suurus (aretuskarjades loomade arv) 2016-2018.a.

karjade arv

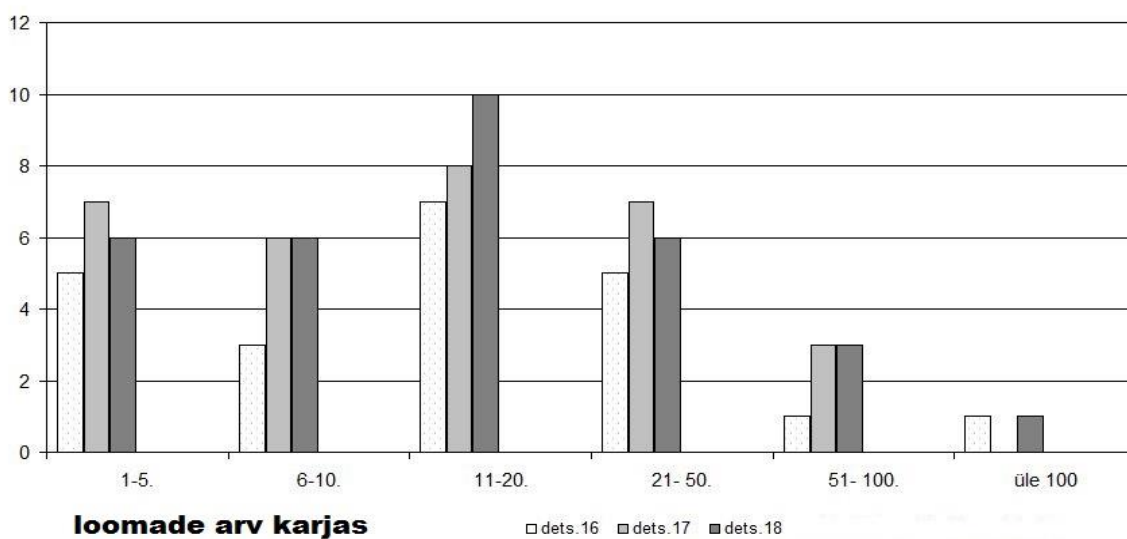
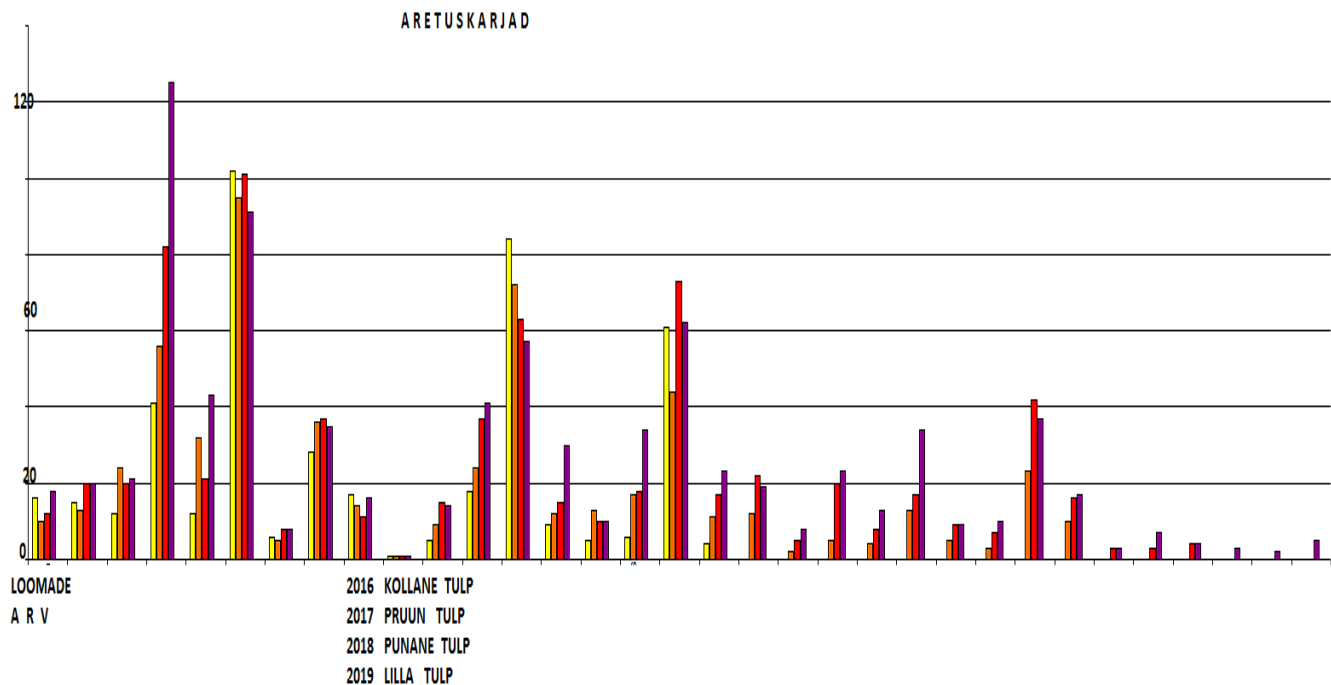

Diagramm 2. KMKS-i 33 aretuskarjas loomade arvu muutused 2016-19.a.

Analüüs näitab, et jätkuvalt on kõige populaarsemad väikesed karjad (keskmiselt 10-30 põhikarjalammast), mis on ajalooliselt traditsiooniline Eesti talulambakarja suurus. Meil on ka palju väikesi (alla 10 lamba) karju ja mõned 100 või enama loomaga karjad.

§ 6. Tõu iseloomustus ja tõu omadused.

Andmed loomade välimiku, kehaehitustüübi, kehamassi ja-kuju ning muude iseloomulike tunnuste kohta.

Tõu ajalooline kirjeldus

Kihnu maalammast on kohalik põlistõug, kes algselt võis moodustada üle Eestilise maalamba tõu, kuid XXI saj. alguseks oli säilinud vaid Kihnu saarel. Ta kuulub põhja lühisabaliste lammaste rühma. Tegemist on väikesekasvulise, peente jalgadega ja lühikese sabaga lambaga, kes on säilitanud mitmed aborigeensed tunnused (sarvilisus, tilbad, tugev emainstinkt, vähenõudlikkus pidamistingimuste ja vastupidavus looduslike olude ja parasiitide suhtes), kelle vill on kahekihiline (säilinud karvavahetus) valge, hall, must või kirju. Kihnu maalammast iseloomustab suur tõusisene ja individuaalne mitmekesisus.

Arheogeneetik Eve Rannamäe andmetel on kihnu maalammast elanud Eesti aladel järjepidevalt vähemalt 3000 aastat ning populatsioon sisaldab eriti haruldaste retrotüüpidega primitiivlambaid, kes kannavad aborigeenseid tunnuseid. Kihnu maalambad, kes fülogeneetiliselt moodustavad mitmete teiste naabermaalammastega võrreldes kultuuritõugudest kõige kaugemal asuva asurkonna, kuuluvad esimese kodustamislainega Euroopasse tulnud lammaste hulka.

Esimesi kirjalikke andmeid toob W.Friebe (1794.a.): kohalikud maalambad olid Baltimaadel väikesekasvulised, ebaühtliku jämeda villaga, kitsa rinna, peente jalgadega ja lühikese kolmnurkse sabaga. Jäärad olid enamasti sarvedega. Lambad olid mustad või hallid (valgeid vähemuses) kuna eelistati värvilisi lambaid, sest villa värvimine oli tol ajal keeruline.

1824.aastast alates toodi Eesti mõisatesse meriino lambaid, kellega püüti järgneva 40 aasta jooksul ristata maalammast, kuid sooja kliimaga harjunud meriinod ei suutnud siin kohaneda

ja resistentsust saavutada invasioon- ja infektsioonhaiguste vastu, mistõttu loobuti nende sissetoomisest ja eesti peenvilla lambatõug jäi aretamata.

Foto 1. Maalambad Vorbuselt Tartumaal 1898.a. (ERM)

E.Liik iseloomustas 1935.a. maalambaid järgmiselt: "maalambad on üldiselt vähenõudlikud ja võrdlemisi hää sigivusega, nad on kohapääsede oludega kõige enam harjunud ja omal maal kõige enam vastupidavad. Maalammas on peenikese pääga, nina sirge, ainult vanadel jääradel kühmus, kõrvad keskmise pikkusega, on olemas nudisid ja sarvilisi, viimaseid enam jäärade seas. Kael on harilikult pikavõitu, selg kipub tihti nõgus olema ja laudjas luipu, jalad peeneluulised. Maalammas on lühisabaline. Vill on vahelduvate omadustega, esineb karmi ja sirget, kuid on ka võrdlemisi säbarat ja peent, vill on üldiselt pehme ja läikiv, villatoodang 1,5-2,5 kg aastas. Nende hulgas leidub valgeid, musti ja halle. Valged olid nüüd soositumad (kuna osati juba edukalt värvida villa ja lõnga) aga mustadest ja hallidest saadi ilusaid karusnahku mütsidele ja kasukatele".

1930-nendatel kavatseti valgeid nudisid paremas kehakonditsioonis maalambaid hakata säilitama-aretama, kuid seda tüüpi ei leitud piisavalt ja plaan jäi ellu viimata. Samal ajal edenes Inglise lihalammaste sissetoomine ja nende ristamine maalambaga, pannes aluse kohalikele liha-villa tõugudele eesti tumedapealisele ja eesti valgepealisele. Maalammas, väike värvilise ebatühtlase villaga, jäi aga parandamata kujul edasi eksisteerima, moodustades valdava enamuse siinsetest lammastest.

Foto 2. Maalammas Vormsilt

1932 (Hullo ERM)

1937.a. ajakirjas „Põllumajandus“ kirjutab lambakasvatuse eriteadlane Kristjan Jaama suuremate ühislambakarjade ülevaatuses muu hulgas järgmist: „Erilist huvi pakkusid Eesti maalammaste tüübilised lambad, kuna nende hulgas leidis haruldaselt ilusaid karusnahalambaid, kel vill läikiv ja ilusate kähardustega. Enamasti olid karusnaha tüübilised lambad hallid ja mustad, kuid üksikud ka valged.“

Gustav Ränk (1942.a.) kirjeldab Pakri saarel lambalüpsmist ja sellest juustu valmistamist, mis viitab kohaliku lamba piimakusele. Veel mainib ta, et lammas on saarerahva juures üks kasulik loom, lisaks juustule, suitsetatakse lihast suurepäraselt sinki ja nahast tulevad omaõmmeldud kasukad, mida kannavad nii vanad kui lapsed. Nende lammaste vill on haruldaselt pehme ja sellest villast valmistatud kindad ja sukad, tänu hoolsale käsitööle ja vanadele kirjadele, kus tõmmukas lambamust valgel põhjal – on väärtuselt klass omaette. Siin on näha maalamba universaalsus – kõik saadused võrdselt hästi kasutatavad.

Põhjalikud andmed maalammaste ajaloolise välimiku kohta pärinevad K.Jaama'lt (1959.a.): eesti jämevillaline maalammas kuulub põhja lühisabaliste lammaste hulka, majandusliku klassifikatsiooni järgi kasukanahalammaste hulka. Ta on väga vastupidav, söötmis- ja pidamistingimuste suhtes vähenõudlik ja hästi kohanenud nende oludega, kus teda peetakse. Jäärad on enamasti sarvedega, pea on väike (laius 12 cm, pikkus 20 cm) kõrvad lühikesed. Saba on lühike (1948.a Saaremaalt kogutud andmetel keskmiselt 23,6 cm), kere võrdlemisi lühike (64-70cm), selg sagedasti nõgus, laudjas luipu. Pea ja jalad ei ole kaetud villaga vaid kaetud läikiva karvaga. Villa värvus on valge, hall, pruun, must; vill on jäme koosnedes alus- ja pealiskarvast. Pealiskarvad on jämedad, sirged ja alati aluskarvade pikemad, moodustades talvel 15% villakust. Aluskarvasid on talvel 80% ja üleminekukarvasid 5%, toimub karvavahetus, mille tulemusel väheneb aluskarvade osakaal suvel. Villatoodang on keskmiselt 2 kg. Täiskasvanud jäärad kaaluvad 40-55 kg, uted 35-45 kg, see oleneb söötmingimustest. Maalambad on viljakad (kaksikud, kolmikud, nelikud), tallede sünnikaal

2-3 kg, nad on tugevad ja haigestuvad harva, 8-kuuselt kaaluvad noorlambad 20-25 kg. Hea söötmise korral annab ütt 4-kuusel imetamisperioodil 80-150 kg piima. Liha on jämedakiuline, nuumamisel ladestub rasv naha alla ja siseelundesse.

Äramärkimist ja kirjeldamist leiab maalammas ka E.Musto poolt 1998.aastal: "maalammas on kohalik tõug, kes on vastupidav ja hea sigivusega põhja lühisabalammas. Valge, must, hall või pruunikas vill on üldiselt jäme ja ebaühtlik, pead ja jalgu katab ohekarv. Maalammas on kasvult väike, rind kitsas, jalad peened. Jäärad on harilikult sarvilised. Jäär kaalub 50-60 kg, ütt 40-55 kg, aastane villatoodang 2,5-4 kg. Tänapäeval kasvatatakse eesti maalammas vähesel määral vaid saartel".

Põhjamaade Põllumajandusloomade Geenipanga uuringus tõi 1999 aastal H.Viinalass välja olulise tähelepaneku: "üttelel maksimaalne kehakaal 50 kg, mõned jäärad on sarvilised, mõnedel lammastel on 1-2 tilba kaelal, sabad on lühikesed või keskmise pikkusega, vill on kahekihiline (kaks erinevat villkarva tüüpi), säilinud ainult Kihnu ja Ruhnu saartel".

Põhjamaade Põllumajandusloomade Geenipanga projekti käigus uuriti 1999-2001.a. 30 lambatõugu, sh olid kaasatud ka lambatõud Eestis. Uuringu tulemusel selgus, et 15 populatsiooni osutusid vanemaks kui 300 aastat, seal hulgas ka haruldased baltimaade põlised lambad.

2006.a. alguses viidi projekti „Maalamba kui põlisväärtuse säilitamine Eestis“ raames läbi ekspeditsioonid 40 lambapidaja juurde ja võeti eelnevalt maalambatunnuste järgi valitud 212 lambalt vere- ja villaproov ning teostati mõõtmised (kämmal, pöid, saba, laudjas, turi, nina, kõrvad, sarved), tehti fotod, märgiti üles identifitseerimis- ja põlvnemisandmed ning individuaalsed iseärasused. Iga lamba kohta koostati individuaalne protokoll ja kõik andmed kajastati ka koondtabelina. Projekti lõpp-raportist selgus, et uuritud lammastest oli 20 ET ja 49 EV, 143 isendit aga jagunes 15 erinevasse gen.gruppi, mis distantseerusid kultuurtõugudest. 15-st grupist 10 koondusid lammaste algpärilolu järgi Kihnu populatsiooniks. Teistes gruppides olevad lambad ei eristunud muudest tõugudest nii palju kui kihnu populatsioon, ei geneetilise distantse ega fenotüübi poolest. Teadlaste soovitus oli kaitsta ja majandada kihnu populatsiooni teistest tõugudest eraldi säilitamiseks kihnu maalamba tõugu.

2007.a. moodustasid kihnu säilituskarjade omanikud Kihnu Maalambakasvatavate Selts. 2007-2008.a. EASi regionaalprogrammist toetatud projekti „Kihnu maalamba säilitamise I etapp“ raames koostas KMKS kihnu maalamba algpopulatsiooni aruande ja säilitusstrateegia. Sellega oli kogu kihnu asurkonnast täielik ülevaade ja geneetiline - morfoloogiline analüüs olemas ja tegemist kindlasti Eesti viimaste aegade ühe kõige põhjalikumalt uuritud koduloomaga. Geneetiline analüüs tõestas eristumise teistest tänapäevastest tõugudest ja morfoloogiline analüüs tõestas sarnasuse ajaloolise maalambaga.

2016.a. avaldatud E.Rannamäe geneetiline ja osteomeetriline uuring tänapäevase kihnu maalamba ja arheoloogilise materjali põhjal tõestas kihnu maalamba emaliinide järjepidevuse 3000 aasta vältel ning nende morfoloogilise sarnasuse juba pronksiajal Eesti aladel elanud lammastega.

2018-20.a. toimunud interdistsiplinaarsed uuringud kihnu maalamba kohta kinnitavad, et tegemist on kõige aborigeensema populatsiooniga Eestis

Jälgides maalamba kronoloogiliselt kirjeldust on näha, et kihnu maalammas on aegade jooksul säilitanud kõik oma aborigeenised omadused (väike kasv,sarvilisus, lühem saba, kahekihiline karusnahatüüpi villak, vastupidavus, hea viljakus ja järglaste eest hoolitsemine). Kõik need omadused on majanduslikult kasulikud ja võimaldavad tema saaduste laialdast kasutamist ka tänapäeval. Pidevalt on maalammas arvukus vähenenud, eriti kiiresti eelmise sajandi viimasel kümnendil, kuni lõpuks leiamegi ainukese arvestatava asurkonna Kihnust, kus geograafiline ja kultuuritraditsiooniline eraldatus ning konservatiivsus on teda suutnud veel alles hoida.

Üldised omadused

Kihnu maalammas on väike ja vastupidav aborigeenitõug. Vähenõudlik ja hea sööda kasutaja, sobib igasugusele karjamaale. Ta on kujunenud koos meie kohaliku kliima, looduse ja põllumajandustraditsioonidega ning seetõttu hästi kohanenud Eesti ilmastiku-, söötmis-, pidamis- ning kasutamistingimustega. Pidamiseks sobib kõige paremini külmlaut, kust loomadel on võimalus aastaringselt vabalt väljas käia.

Kihnu maalammas on leplik nii liigikaaslaste kui lauda suhtes (elab hästi ka kitsastes oludes, tiheda asustusega sulus), on stressikindel. Lambad on kergejalgsed, nõtked ja kiire liikumisega.

Välimik

Kehaehitus. Kihnu maalamba tõugu kuuluv lammas on väikest kasvu. Uttedel ja jääradel peavad olema selgelt väljendunud soo- ja tõutunnused. Täiskasvanud jäärad kaaluvad keskmiselt 45-50 kg, utt 25-40 kg; turjakõrgus jääradel keskmiselt 62cm ja uttedel keskmiselt 59 cm. Kere on suhteliselt lühike, laudjas luipu.

Pea on väike, kitsas nina, mis vanematel jääradel veidi kühmus. Nägu on nagu jaladki („paljad“) kaetud madala läikiva karvaga, mis sama värvi villakuga või kirju (triibud, täpid, tähnid, lauk). Tüüpiline on musta karvaga näos valge laugu esinemine või pealael valge laigu, täpi või tähni esinemine. Valgel lambal on valge nägu.

Sarved võivad olla nii uttedel (saarikud) kui jääradel. Uttede sarved on tavaliselt peened ja püstised, meenutades kitse sarvi; jäärade sarved on tugevad, suunduvad taha ja külgedele või külgedele ja alla. Sarved on samas toonis näo värviga (sageli on heledatel sarvedel must pikitriip), paindudes spiraalselt või kaarjalt, kas siledad või

rõmelised (konarate ja vaokestega nn. ilupügalatega). Jääradel on sarvealged (1-2cm) nähtavad juba sündides või ilmuvad 1.elukuu jooksul, uttedel ilmuvad hiljem vahel alles täiskasvanuna. Rohkem uttede ja vähem jäärade seas esineb ebasümmeetrilise kujuga ja nõrgalt arenenud (väljaarenemata) sarvi, mis murduvad kergelt ja ei kasva üle 5 cm pikaks. Jäärade sarvede kasv on kõige intensiivsem esimesel eluaastal pikkusesse kuni 35 cm ja jämedusse (juure ümbermõõt) 15 cm, edaspidi on aastane kasv vastavalt 5-15 cm ja kuni 10 cm, alates 3,5-eluaastast hakkavad sarved rohkem keerduma ja pikkusesse kasvama (jämedus on enamasti saavutatud) ning tugevamalt kurrustuma. Korrektsed jäärsarved on eestvaates M-kujulised, otsad pöörduvad välja poole.

Saba on lühike, keskmise pikkusega 22cm. Sageli on sabal karmim lühike karv mitte vill ja venitatud tipuga kolmnurga kuju.

Jalad. Kihnu maalamaste jalad on kaetud madala läikiva karvaga(vill puudub või esineb tükati või hõredalt) altpoolt kanna ja randmeliigest, mis on samas toonis villakuga, vastandtoonis või kirju. Tüüpiline on musta karvaga jalgadel valgete „sokkide“ või „kannuste“ esinemine. Jalad on peened, keskmine kämbla ümbermõõt uttedel 6-7 cm, jääradel 7-8 cm ja põia ümbermõõt uttedel 7-8 cm, jääradel 8-9 cm. Sõrad on kitsad.

Villa struktuur. Kihnu maalammas annab ühe niitega keskmiselt 1- 2 kg villa. Üks eriti selgesti kihnu maalamast kultuurtõugudest eristav tunnus on kahekihilise villa (alusvillkarvad ja pealisvillkarvad) ning karvavahetuse olemasolu. Kuna korraga on villakus erineva jämedusega villkarvu (peenemaid ja pehmema alusvillkarvu, üleminekukarvu ja

jämedaid tugevaid pealisvillkarvu) siis on tegemist ebaühtlase villaga, mille reljeefsust rõhutab veelgi mainitud karvade eri värvus ja pikkus. Alusvill on peen lainjas, villkarva pind on ebatasane ja tal on omadus eriti hästi vanuda vildiks. Alusvillaga villaku olemasolu tõttu on maalambal säilinud karva e. villavahetus (villaheide), mis tähendab perioodilist alusvillkarvade enamuse iseeneslikku korruga väljalangemist. Et villavahetuse tõttu alusvill ära ei vildiks ja kasutamiskõlbmatuks ei muutuks, tuleb maalamast pügada vähemalt 2-3 korda aastas. Pealisvillkarvad on jämedad vastupidavad ja läikivad, mis tuleneb valguskiiri hästi peegeldavast epidermise ehitusest; pealisvillkarvad on sirged moodustades salkudena kiharaid ja lainelisi lokke. Kahekihilisel villakul on hea termo- ja hüdroregulatsioon, mis tagab loomale kaitse erinevate ilmastikuolude eest, sama eesmärgi teenib ka villaku tiheduse varieerumine(suvel alusvilla vähem, talvel rohkem) ning villaheite(alusvilla eraldumine) olemasolu – mis kõik on aborigeensed omadused.

Villa värvus on valge, hall, must tallel kontrastne ja erk, vanemal lambal tekivad ealise värvimuutuse tõttu kõigi nende värvide segatud ja üleminevad toonid. Villa värvus on erinev nii kehapiirkonniti (horisontaalselt) kui piki villasalku (vertikaalselt). Sagedasti esineb laiike ja märke. Kõige enam mustal taustal valgeid või musta-valge võrdselt jagunevat laigulisust („dalmatsia“). Absoluutselt ühes toonis lambaid leiab vaid valgete hulga, värvilised on kõik mingil määral kirjud.

Villaku värvus muutub villa kasvades ja lamba vananedes. Tegemist on kas ajutise või ealise värvimuutusega. Ajutine villa värvi muutuse puhul on tegemist sellega, et paljud valdavalt musta villakuga lambad „pleegivad“ villa pikkuse kasvades pealt heledamaks, enamasti pruunikaks, kusjuures peale pügamist on lammas jälle must või hall. Ealine villa värvi muutus tähendab seda, et 1,5 eluaastast alates hakkab villa värv järjest heledamaks muutuma. Muutumine toimub aeglaselt, alustades pealisvillast, seejärel kaasates ka alusvilla (kusjuures säilib põhimõte – pealisvill on heledam kui alusvill) kuni lõpuks 4-5 eluaastaks peatub mingi tooni juures. Muutus toimub kõigil värvilistel lammastel, kusjuures mõnel lambal on muutumine vähemärgatav, enamikul aga selgesti jälgitav. Eri värvi laigud muudavad värvi erinevalt ja valgetesse laikudesse ilmuvad sageli mustad täpid(alusvilla musttäpistumine); must toon aga omandab erinevaid halli varjundeid. Kuna protsess puudutab ainult villakut, siis pea ja jalad jäävad süsimustadeks valgete märkidega nagu sündides Nii ajutine kui ealine värvimuutus mitmekesistavad veelgi villa värvivalikut ja võib öelda, et kahte täpselt ühesuguse villavärviga lammast karjas korraga ei leia (v.a. üleni valged).

Villaku tüübid ja kasutusala on eristatavad villakihtide omaduste mõningase varieeruvuse tõttu, mis määrab villaku kasutusala. Villaku tüübi määrab looma vanus, aasta-aeg ja pidamistingimused, põlvnemine(millise liinist, perekonnast) ja individuaalne isikupära. Tervikuna on maalambad käsitletavad karusnaha lammastena, kelle villak sobib kahekihilisuse, pehmuse ja soojapidavuse, eri värvide, laiike ja vastupidavuse poolest ideaalselt kasutuseks kõikide karusnahatoodete valmistamiseks. Vill sobib heie ja lõnga valmistamiseks: pealisvillalt vastupidavus, alusvillalt pehmus. Kui alusvilla osakaal on suurem, siis tuleb õrnem ja pehmem, kui pealisvilla osakaal on suurem, siis tugevam ja läikivam saadus. Vill sobib vähese villarasu tõttu kvaliteetse villaloori valmistamiseks ja alusvilla olemasolu tõttu kraasvillaks ning viltimiseks. Kuna kihnu maalamba villale on omane vähene (katsudes tundub kuivem kui peenvilla ja liha-villa lammastel) rasuhigi (villarasu) e. lanoliini olemasolu ja villarasu on kergesti lahustuv, mistõttu on villa pesemine hõlbus ja ei nõua pesemisvahendeid ning samas säilivad villa omadused ja kvaliteet. Mainitud villarasu on omane maalamastele seetõttu, et pealisvill täidab alusvilla kaitsefunktsiooni ilmastiku olude eest.

Eritunnused: Kaela all, ülemises kolmandikus võivad esineda tilbad – üks või kaks nisataolist villaga kaetud moodustist(0,5-9cm pikad). Enamasti on tilbad kaasasündinud ja säilivad muutumatuna surmani. Mõnedel on tallena tugevalt olemas, hiljem taandarenevad väiksemaks. Vähesel määral on täheldatud tilpade ilmnemist mitte ainult sünnipäraselt vaid ka hiljem.

Tervis ja söödakasutus

Kihnu maalammas on läbi ajaloo kujunenud Eesti looduslikele ja ilmastikutingimustele vastavaks ja on sööda suhtes vähenõudlik ning hea söödakasutusega. Ta on väga hea maastikuhooldaja ja karjatamiseks sobivad ka need alad, mis kultuur-ja tootmistõugudele jäävad kasinaks või on ohtlikud rohkete parasiitide poolest. Kuna kihnu maalammas on elanud siinsetel taimekooslustel aastatuhandeid, siis on ta kohanenud parasiitidega ja omandanud tugeva vastupanuvõime. Tegemist on hea kohanemisvõimega pärilike vigadeta ja -haigusteta lambatõuga. Optimaalsete pidamistingimuste juures on kihnu maalammas terve ja pikaeline.

Viljakus

Viljakus on kihnu maalambale kui aborigeenidele tõule omaselt kõrge. Suguküpsus saabub järeldel 5-6-kuuselt, uttedel 6-kuuselt, sagedasti on esmapoegijad uted alla aastased, tuues 1-2, harvemini 3 talle. Tallede sünnikaal olenemata pesakonna suurusest on keskmiselt 2,5-3,5kg, ulatudes 0,9-4 kg-ni. Vastsündinud talled on vitaalsed ja suremust esineb harva, kuna utt poegib kergelt, võtab hästi talle omaks ja kaitseb teda. Uted on hea piimakusega ja seetõttu kasvatavad nad oma talled enamaltjaolt alati ülesse. Utedel on säilinud sünnituspesa valmistamise ja talle varjamise instinkt ja talle hülgamist täheldatakse väga harva.

Käesolevas programmi raames on võimalik välja tuua tõu geneetiline kirjeldus vähemalt 58 omavahel lähisuguluses mitteoleva kihnu maatõugu lamba põhjal. Aluseks on kolme geneetilise uuringu algandmed, kus kirjeldusprotokollide koondtabelis on märgitud ka vastavatesse geneetilistesse gruppidesse kuulumine; algpopulatsiooni aruanne selgitustega, kus samuti on näidatud ja selgitatud vastavatesse geneetilistesse gruppidesse kuulumine; geneetilise analüüsi raport (11.09.2006) ja U.Saarma kokkuvõte (17.10.2006), mis selgitavad kihnu maalamba klasterdumist populatsiooni sisestesse gen.gruppidesse ja eristumist teistest tõugudest.).

/Eeltoodud tõu kirjelduse aluseks on morfoloogilised mõõtmised, mis on kajastatud: "*Rapport om Estlands Allmogefar*" R.Edberg 2004; "Maalamba kui põlisväärtuse säilitamine Eestis" ELF 2006 kirjeldusprotokollide koondtabel; "Kihnu maalamba säilitamise I etapp" KMKS 2007 kirjeldusprotokollide koondtabel; "Kihnu maalammaste kaalumiste koondleht" KMKS 2006-2015, villanäidiste album; sarvede ja kolpade kollektsioon; Tõhela Loomaarst OÜ karjaraamatud 2005-2015; KMKS-i jõudluskontrolliandmete analüüs 2016-2020. Teadusuuringud: Final Report 11th of September 2006 Unfolding of Genetic Structure of Estonian Unknown Sheep based on microsatellite analysis. (2006). Ilma Tapio, Miika Tapio, Mikhail Ozerov, Meng Hua Li, Juha Kantanen. Three Thousand Years of Continuity in the Maternal Lineages of Ancient Sheep (*Ovis aries*) in Estonia. (2016). Eve Rannamäe, Lembi Lõugas, Camilla F. Speller, Heiki Valk, Liina Maldre, Jaroslaw Wilczynski, Aleksandr Mikhailov, Urmas Saarma; Kolm tuhat aastat lambaid Eestis: zooarheoloogiline leiuväine ja emaliinide geneetiline mitmekesisus. (2017) Eve Rannamäe; Retroviral analysis reveals the ancient origin of Kihnu native sheep in Estonia with implications for breed conservation (2020) E.Rannamäe, U.Saarma, A.Ärmpalu-Idvand, M.D.Teasdale, C.Speller/

§ 7. Loomade heaolu ja tervishoid

Käesoleva aretus-säilitusprogrammi raames jälgitakse loomade heaolu ja välditakse aretuses looma heaolu kahjustavaid olukordi. Seetõttu kõrvaldatakse aretusest loomad, kelle on sarv/sarved hakanud kasvama loomale endale sisse põhjustades heaolu – või tervisehäireid. Samuti pööratakse rohkem tähelepanu jäärade koos(karjana)pidamisele, et see oleks tagatud võimalikult ohutult eri vanuses ja staatuses loomadele.

Kuna KML karjad on enamuses väikesed, siis on välditud enamasti suurtootmise ja suure loomade kontsentratsiooniga kaasnevaid nakkushaigusi, statsionasarset farmi mikrofaunat ja intensiivset parasiitide levikut. Karjaomanikel tuleb võimalusel vältida intensiivtõugudega koos pidamist ja teadmata tervisliku staatusega loomade karja toomist. Käesoleva programmi raames pöörame tähelepanu viimastel aastakümnetel Eestis leviva Maedi-Visna sattumise vältimisele säilituskarjadesse.

Maedi-visna tõrjeprogramm

Maedi-visna on lammaste viirushaigus, mis iseloomustub kroonilise progresseeruva pneumoonia/närvivormiga, millel ravi puudub ja mis lõpeb looma surmaga. Eestis diagnoositi haigus esmakordselt 1999.a. eesti valgepealiste lammaste tõukarjas, kuhu ta toodi sisse välismaalt ostetud tõulammastega.

Pika peiteperioodi tõttu on haigust raske tõrjuda ja tõhusam on viiruse karja sattumist vältida ennetavate meetmetega(karja toodavate uute loomade uurimine haigustekitaja suhtes enne karja toomist, seotud - /naaberkarjade uuring). Kuna haigusest tabandunud loomade karja sattumisel on kõige tõhusamaks haiguse tõkestamiseks kogu karja hävitamine, siis on see eriti ohtlik väikesearvulise tõu puhul, kus toimub karjadevaheline aretusloomade liikumine. Seetõttu pööratakse suurt tähelepanu karjades taudiennetus meetmetele ja vereproovide seirele.

Kihnu maalamba karjades ja nendega seotud muudes karjades on teostatud selle haiguse suhtes uuringuid alates 1999.aastast. Uuritud on algpopulatsiooni karjad ja nendega seotud muud karjad ning esmased säilituskarjad, kust hiljem on loomad liikunud uutesse säilituskarjadesse. Peamistes säilituskarjades on teostatud korduvuuringuid kuue järjestikuse aasta jooksul. Kõik uuringud on olnud negatiivsed. Arvestades kihnu maalamba karjade eripära (kasutatakse ainult puhasaretust ja seetõttu ei tuua sisse loomi väljastpoolt antud populatsiooni) ja aretustegevuse alustamist tervete karjadega, piisab käesoleva aretusprogrammi tegevuste läbiviimisel pisteliste kontrollide läbiviimisest ja ennetavate meetmete jälgimisest.

Käesoleva programmi aluseks on lammastelt pisteline (teatud % loomade arvust) vereproovide võtmine ja testimine ning seropositiivsete (viiruskandjate) loomade ning nende järglaste karjast väljaviimine. Seropositiivse looma avastamisel kaalutakse võimalust ning võimalusel rakendatakse ka kogu karja hävitamist.

Karju uuritakse kord viie aasta jooksul uuringu alla lähevad üle 24 kuu vanused põhikarja loomad. Loomade liikumine on lubatud ainult terveks tunnistatud karjade vahel. Maedi – Visna uuringud on kohustuslikud vastavalt antud sekeemile (tabel 3) kõikides jõudluskontrolli alustes karjades.

Tabel 3. Kihnu maalamba aretuskarjades planeeritav läbiviidav Maedi-Visna tõrjeprogramm.

põhikarja loomade arv	uuritavate loomade %	Uurimissagedus
1-10	100	iga 5 aasta tagant
11-30	40-50	iga 5 aasta tagant
alates 31st	20	iga 5 aasta tagant

Kihnu Maalambakasvatavate Selts peab registrit karjade maedi-visna staatuse kohta, aitab korraldada proovide võtmist ja võimalusel kompenseerib osaliselt uuringut. Karjade staatuse andmed avalikustatakse loomaomanikele, pannakse kodulehele ja kajastatakse ohustatud tõu analüüsi aruandes.

§ 8. Aretusprogrammiga seonduvad nõutavad protseduurireedlid.

Aretusprogrammi osadena esitatakse järgmised protseduurireedlid:

- Lisa 1.** Tõuraamatusse või aretusregistrisse kandmise alused ja tõuraamatu või aretusregistri pidamise kord.
- Lisa 2.** Aretuslooma põlvnemise registreerimise ning põlvnemise õigsuse kontrollimise kord.
- Lisa 3.** Aretuslooma jõudlusandmete ja geneetilise väärtuse hindamistulemuste kasutamise kord.
- Lisa 4.** Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise kord
- Lisa 5.** Emaslooma paaritussandmete registreerimise kord
- Lisa 6.** Põllumajanduslooma, keda soovitakse tõuraamatusse kanda, identifitseerimise ja selle üle arvestuse pidamise kord
- Lisa 7.** Seemendamise koolitusprogrammid ning seemendaja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord

Lisa 1. Tõuraamatusse või aretusregistrisse kandmise alused ja tõuraamatu või aretusregistri pidamise kord

Seadusandlik alus

Elektroonilise andmebaasi nimi

Tõuraamatu nimi ja haldaja

Tõutähised, tõukombinatsioonid

Aretuslooma tõuraamatusse kandmise nõuded ja dokumentatsioon

Tõuraamatu osad ja nende vajalikkuse kirjeldus

Tõuraamatu numbri muutustumine

Tõuraamatu pidamise kord (millal loetakse loom tõuraamatusse kantuks)

Andmete säilitamine, vastutus

Tõuraamatusse kandmise aluste ja tõuraamatu pidamise korra seaduslikuks aluseks on kihnu maalammaste aretusprogramm ja programmi aluseks olevad õigusaktid. Käesolev tõuraamatu pidamise kord vastab EL tõuaretusmäärusele 2016/1012 ja EV Põllumajandusloomade aretuse seadusele .

1. Mõisted:

Tõug – ühte liiki kuuluvate loomade populatsioon, kellel on teada ühtne põlvnemine, sarnane välimik (mis pärandub järglastele), majanduslikult kasulikud omadused; kelle arvukus võimaldab teha aretustööd ja säilitada tõugu, kes on kohastunud sellele tõule sobiva geograafilise piirkonna kliima- ja loomapidamistingimustega, kes eristub oluliselt sugulastõugudest geneetilise distantse alusel ning kelle tõutüüp ja muud iseloomulikud tunnused ei ole vähemalt viimase kolme põlvkonna jooksul oluliselt muutunud.

Tõumärk –on lühend tõu nimetusest. Kihnu maalamba tõugu lammaste tõumärk ja tõumärgi lühendina kasutatakse tähist KML.

Tõunimi - Tõuraamatusse registreeritavate lammaste tõunimi on kihnu maalammas. Antud tõunimi erineb teistest kasutatavatest tõunimedest ning antud tõunimi on eristatav kõigist registreeritud Eestis registreeritud kaubamärkidest või tootenimetustest.

Kihnu maatõugu lammaste tõuraamat – on andmekogu, kuhu kantakse kihnu maalamba tõu aretusprogrammis ettenähtud aretusloomade põlvnemise andmed, aretuslooma aretaja ja omaniku andmed ning aretuslooma jõudluse ja geneetilise väärtuse andmed koos tema eellaste nimetamisega. KML tõuraamat koosneb põhiosast, mis jaguneb eeltõuraamatuks, peatõuraamatu (B) osaks ja peatõuraamatu (A) osaks. Lisaosasid tõuraamatus käesoleva programmi raames ei kasutata.

Tõuraamatu haldaja – on järelevalveasutuse (Põllumajandus- ja Toiduamet) poolt tunnustatud aretusühing ja jõudluskontrolli läbiviija, kes korraldab aretusloomade tõuraamatusse registreerimist, kandmist ja tõuraamatu pidamist.. Kihnu maalamba originaaltõuraamatu looja ja omanik on Kihnu Maalambakasvatajate Selts.

Tõuraamatusse kandmine – on nõuetekohaselt lamba ja/või tema järglase arvele võtmine eeltõuraamatu osas lambale põlvnemisdokumentide (põlvnemistunnistus) väljastamiseks tunnustatud aretusühingu KMKS-i poolt.

Peatõuraamatusse kandmine – ute või jäära sugulise kasutuse või aretuseks tunnustamise fikseerimine hindamise järgselt koos tõuraamatu numbri andmisega tunnustatud aretusühingu KMKS-i poolt peatõuraamatu A või B osas.

Tõuraamatu number (lühend TR nr.) – moodustatakse tõumärgist, nt. KML (kihnu maalammas), millele lisandub aretuslambale antud kordumatu reg. number PRIA andmebaasist ja peatõuraamatu osa tähis A või B (nt. KML33333333A).

2. Tõuraamatu pidamise kord

Kihnu maalamba tõu originaaltõuraamatut peab ja andmete säilitamise eest vastutab Kihnu Maalambakasvatajate Selts. KMKS on selleks moodustanud aretuspetsialistidest tõukomisjoni, kes tegeleb aretustegevuse koordineerimisega aretuskarjades, andmete kogumise, kontrollimise, andmebaasi sisestamise, haldamise ja säilitamisega, loomade hindamise ja statistilise analüüsiga.

Kihnu maalambaid, kes on kantud või sobilikud kandmiseks KML tõuraamatusse, käsitletakse puhtatõuliste lammastena ja nende järglaste tõuraamatusse registreerimisel toimitakse vastavalt tõuraamatusse kandmise nõuetele. Kui lammas vastab käesolevas korras kehtestatud tõuraamatu tingimustele, siis kantakse ta KML Tõuraamatusse KMKS aretuspetsialisti poolt, kes sisestab lammaste jõudlusandmed andmebaasi vastavalt jõudluskontrolli teostamise, põlvnemis- ja jõudluskontrolli andmete kogumise, õigsuse kontrollimise, töötlemise ning säilitamise korrale (Lisa 8).

Tõuraamatu number (lühend TR nr.) – moodustatakse tõumärgist, nt. KML (kihnu maalambas), millele lisandub aretuslambale antud kordumatu reg. number PRIA andmebaasist ja peatõuraamatu osa tähis A või B (nt. KML33333333A). Enne peatõuraamatusse kandmist ja tõuraamatunumbri andmist kontrollitakse üle looma nõuetekohane märgistamine, põlvnemise vastavus ja viiakse läbi välimiku hindamine.

Tõuraamatu pidaja lisab info loomade väljamineku kohta andmete saamise hetkest 15 tööpäeva jooksul. Tõuraamatus olevate elusloomade või sinna kantud loomade arvu osas on andmebaasist võimalik teha väljavõtteid kindla perioodi seisuga.

Lammaste kandmine tõuraamatusse :

- o talled kantakse eeltõuraamatusse sünnijärgselt põlvnemise alusel jõudluskontrollialuses karjas;
- o emasloomad kantakse peatõuraamatusse peale esimest poegimist ja välimiku hindamist jõudluskontrollialuses karjas;
- o isasloomad kantakse peatõuraamatusse enne sugulist kasutamist (vähemalt 1 aasta vanuselt), peale välimiku hindamist jõudluskontrollialuses karjas.

Tõuraamatut peetakse lammaste elektroonilises jõudluskontrolli ja tõuraamatu pidamise andmebaasis. KML tõuraamat koosneb **põhiosast**(puuduvad lisaosad) ja jaguneb **eeltõuraamatuks, peatõuraamatu (B)osaks ja peatõuraamatu (A)osaks**. Eeltõuraamatusse kandmisel ja peatõuraamatu osadesse kandmisel on õiguspädevaks organiks KMKS-i tõukomisjon.

3. Tõuraamatu eeltõuraamatu osa.

KML Tõuraamatu eeltõuraamatu osasse kantakse peatõuraamatu uttede järglased, kes on saadud peatõuraamatu jäärdest, kes on jõudluskontrollis ning on vastavalt nõuete kohaselt identifitseeritud.

Eeltõuraamatusse kadmine toimub jõudluskontrollialuse karja omaniku poolt esitatud algandmete alusel sünnijärgselt, kui loom on identifitseeritud ja arvele võetud PRIA Loomade Registris. Põlvnemisandmete ja identifitseerimise vastavust kontrollib enne eeltõuraamatu kande teostamist KMKS-i tõukomisjoni spetsialist.

4. Tõuraamatu peatõuraamatu (B) osasse kandmise alused.

KML peatõuraamatu B osasse kantakse sugulises kasutuses olev utt või jää, kelle välimikus või muudes omadustes esinevad lubatud kõrvalekaldeid, kuid kes vastab alljärgnevatele tingimustele:

- kes on jõudluskontrollis ning nõuete kohaselt identifitseeritud;
- kelle inbriidingu% ei ületa 12,5
- on ise algpopulatsiooni lammas või kelle mõlemad vanemad põlvnevad algpopulatsioonist / sama tõu tõuraamatusse kantud vanematest ja vanavanematest ja kes omab tunnustatud aretusühingu (KMKS) poolt väljastatud põlvnemistunnistust;
- emasloom, kes on poeginud vähemalt 1 kord ja kelle välimik on hinnatud vastavalt jõudluskontrolli reeglitele ja isasloom, kelle välimik on hinnatud vastavalt jõudluskontrolli reeglitele ja tunnustatud aretuseks sobilikuks, kuid kelle välimik ei vasta peatõuraamatu (A) osasse kandmise tingimustele (põhiomaduste osas on miinimum arv punkte rohkemas kui ühes tunnuses ja/või sarvede omadustes vähemalt ühes tunnuses).

5. Tõuraamatu peatõuraamatu (A) osasse kandmise alused.

KML peatõuraamatu A osasse kantakse sugulises kasutuses olev utt või jää:

- kes on jõudluskontrollis ja nõuete kohaselt identifitseeritud ;
- kelle inbriidingu% ei ületa 12,5
- kes ise on algpopulatsiooni lammas või kelle mõlemad vanemad põlvnevad algpopulatsioonist / sama tõu tõuraamatusse kantud vanematest ja vanavanematest ja kes omab tunnustatud aretusühingu (KMKS) poolt väljastatud põlvnemistunnistust;
- emasloom, kes on poeginud vähemalt 1 kord ja kelle välimik on hinnatud vastavalt jõudluskontrolli reeglitele ning isasloom, kelle välimik on hinnatud vastavalt jõudluskontrolli reeglitele ja tunnustatud aretuseks sobilikuks.
- uttedel ja jääradel ei tohi põhiomaduste osas olla miinimumpunktide arvu rohkemas kui ühes tunnuses, lisaks ei tohi jääradel sarve omadustes olla üheski tunnuses miinimumpunktide arv punkte.

Lisa 2. Aretuslooma põlvnemise registreerimise ning põlvnemise õigsuse kontrollimise kord

Paaritus- ja poegimisandmete registreerimine, algdokumentatsioon (näidised)
Aretusloomade identifitseerimine ja märgistamine 'noorloomade valik karja täienduseks
Põlvnemise õigsuse kontroll-vastutus
Põlvnemistunnistus ja selle väljastamise kord
Andmete säilitamine

1. Mõisted:

Põlvnemistunnistus – dokument, mis kinnitab looma põlvnemist, päritolu, identifitseerimist ning mis väljastatakse eeltõuraamatus registreeritud loomale enne sünnikarjast välja liikumist(looma müügi korral)või oma põhikarja jäämisel enne sugulise kasutamise alustamist ja peatõuraamatusse kandmist.

2. Aretuslooma põlvnemise registreerimine

Aretuslammas keda soovitakse tõuraamatusse kanda, peab olema loomaomaniku poolt identifitseeritud vastavalt aretusprogrammi lisale 6. Paaritusandmed registreeritakse paaritusregistris (Lisa A-2) vastavalt aretusprogrammi lisale 5.

Oma karjas sündinud tallede põlvnemise registreerimine toimub talleregistris (Lisa A-3) vastavalt Jõudluskontrolli teostamise, põlvnemis- ja jõudluskontrolli andmete kogumise, õigsuse kontrollimise, töötlemise ning säilitamise korrale (Lisa 8). Jõudlusandmete koguja vastutab loomade märgistamise, algandmete registreerimise ja nende õigsuse eest ning algandmeid säilitatakse vähemalt 7 aastat.

Talleregistrit täidetakse jõudlusandmete koguja poolt poegimisperioodil pidevalt ja esitatakse ettenähtud korras jõudluskontrolli läbiviijale. Oma karja täienduseks jäetavad utt-talled kantakse talleregistrist uteregistrisse (Lisa A-4), kui on selgunud nende aretuseks kasutamise aeg ja viis, hiljemalt aastaseks saamisel. Jäär-talled kantakse jääraregistrisse (Lisa A-5), kui nad on tunnustatud aretusloomaks ning alustatakse nende sugulist kasutamist.

Vastavalt sieriiklikele(PRIA) nõuetele, peab iga loomaomanik karjaraamatut, kus kajastuvad karjas toimuvad sündmused s.h. tallede sündimise andmed. Karjaraamatu ja talleregistri andmed peavad olema vastavuses ja vajadusel võrreldakse ja kontrollitakse neid KMKSi tõukomisjoni poolt

Ute- ja jäära registrisse kantakse ka ostetud põlvnemistunnistusega uted või utt-talled ja jäärad, kes on soetatud põhikarja loomadeks.

Kihnu Maalambakasvatavate Selts, kui jõudluskontrolli läbiviija, kogub jõudlusandmeid ja väljastab põlvnemistunnistused ning vastutab põlvnemistunnistuste õigsuse eest. KMKS tegeleb jõudlusandmete koguja koolituse läbiviimisega ja tunnistuste väljaandmisega. Sellega tegeleb KMKSi tõukomisjon.

3. Põlvnemistunnistus ja põlvnemistunnistuse väljastamise kord

Puhtatõulisi kihnu maalambaid müüakse koos põlvnemistunnistusega, mis väljastatakse looma müügil omaniku kirjaliku taotluse alusel. Põlvnemistunnistuse olemasolu on aluseks looma KML tõuraamatu peatõuraamatusse kandmiseks.

Põlvnemistunnistus väljastatakse jõudluskontrollis oleva looma kohta, ainult tema sünnikarjas, kui loom on kantud KML eeltõuraamatusse ja tema vanemad on kantud peatõuraamatusse; KMKSi tõukomisjoni aretusspetsialisti poolt hiljemalt 1 (ühe) kuu jooksul peale omaniku kirjaliku sooviavalduse laekumist.

Põlvnemistunnistuse väljastamiseks peab loomaomanik saatma eelnevalt looma foto(külgvaade) KMKS tõukomisjoni e-meilile.

Põlvnemistunnistus (Lisa A-8) väljastatakse loomale 1 (üks) kord elu jooksul. Looma liikumisel ühe omaniku juurest teise juurde, antakse loomaga kaasa originaalpõlvnemistunnistus. Põlvnemistunnistusele kantakse omanikuvahetus(uue omaniku nimi, aadress,kontakt) põlvnemistunnistuse üleandmisel vahetult peale omanikuvahetust ja allkirjastatakse endise ja uue omaniku poolt.

Põlvnemistunnistus või selle duplikaadi tellimine Tõuraamatu pidajalt on tasuta.

Kõikide loomaomanikele väljastatud põlvnemistunnistuste koopiad säilitatakse paberkandjal KMKS-i arhiivis.

Põlvnemistunnistusele kantakse lammaste kohta järgmised andmed:

1. põlvnemistunnistuse väljastaja ja väljastamise aeg,
2. looma PRIA Loomade Registri number ja/või looma nimi, foto
3. sünniaeg, tõug, sugu, inbriidingu%, värvus ja eriomadused,
4. aretaja nimi,
5. looma põlvnemine (4 eellaspõlvkonda),
6. omanik, kui erineb aretajast ja tema kontaktandmed; omanike vahetuse aeg, (osapoolte allkirjad),
7. välimiku hindamise andmed,
8. peatõuraamatusse kandmine ja TR nr., kande teostaja ja kande kuupäev,
9. karjast väljamineku kuupäev ja põhjus.

PÕLVNEMISTUNNISTUS (näidis)

Lisa A-8

UDUKOGU 2413044

LIBERAAL 2412559

0.0%
Enne

SCALP 531252

0.0%
Enne

LIBAHUNT 1311167

0.0%
Enne

TUNGI TÖNN 415675

0.0%
Enne

VELDA 415774 AP

0.0%
Enne

AAVIKU MUksi 531320

0.0%
Enne

LIBLIKAS 531979

0.0%
Enne

ULMA 1378153

0.0%
Enne

MAANTEE KIRJU 1378504

0.0%
Enne

URSULA 531207

0.0%
Enne

TJOMKA 1012798

0.0%
Enne

KARJAUTT 182423

0.0%
Enne

KIHNU JÖNN 415606

0.0%
Enne

UMMU (Urmas) 178846 AP

0.0%
Enne

Printed using Breedwin Breedwin! Genetic software: www.breedwin.com Professional Edition, licensed to Kihnu Maalambakasvatuse Selts.

Tõendan, et käesolev põlvnemistunnistus on täidetud korrektselt vastavalt aretaja poolt esitatud andmetele. Allkiri: ..... Kuupäev: .....

OMANIKUVAHETUSED:

Jrk nr.	müügi kuupäev	Uus omanik			Allkirjad endine ja uus omanik
		nimi	aadress	kontaktandmed telefon, e-mail	
1					
2					
3					
4					
5					
6					

VÄLIMIKU HINDAMINE:

hindamise kuupäev	Hindaja(d)	Punkte alusdokument	Tunnustatud kihnu maalamba aretuseks sobilikus / mittesobilikus
			Kantud KML tõuraamatu A / B osasse
			kuupäev: ..... allkiri: .....

Karjast väljaminaku kuupäev ..... Põhjus: .....

Lisa 3. Aretuslooma jõudlusandmete ja geneetilise väärtuse hindamistulemuste kasutamise kord

Jõudluskontroll on loomade identifitseerimise, jõudlus(omadustega seonduvate)- ja põlvnemisandmete regulaarne kogumine, õigsuse kontrollimine, registreerimine, töötlemine, säilitamine ja analüüsimine, geneetilise väärtuse hindamine.

Jõudluskontroll on individuaalne ja kaasab kõiki säilitus-aretuskarjas peetavaid kihnu maalambaid. See on kohustuslik kõikides karjades, kus tegeldakse puhtatõuliste KML lammaste aretuse-säilitusega. Kihnu maalammaste jõudluskontrolliga liitunud karjas peab omanik tagama lammaste põlvnemise õigsuse. Kui karjas on mitu üle 4 kuu vanust jäära, tuleb põlvnemisandmete õigsuse kontrolliks vajaduse korral läbi viia geneetiline ekspertiis. Jõudluskontrolli andmete koguja vastutab esitatud andmete õigsuse eest, jõudluskontrolli läbiviija kontrollib vastavate andmete õigsust.

Geneetilise ekspertiisi tulemusena aretuslooma andmete ebaõigeks osutumise korral lamba põlvnemisandmed tõuraamatus tühistatakse. Kui omanik ei võimalda geneetilist ekspertiisi ja algandmete esitamisel on ilmnunud vead, siis lamba põlvnemisandmed tühistatakse ja talle ei väljastata põlvnemistunnistust.

Jõudlusandmete kogumine toimub põllumajandusloomade aretuse seaduses sätestatud nõuetele ja jõudluskontrolli läbiviija enda kehtestatud jõudluskontrolli teostamise, põlvnemis- ja jõudluskontrolli andmete kogumise, õigsuse kontrollimise, töötlemise ning säilitamise korra (Lisa 8) alusel.

Lammaste jõudlusandmeid kasutatakse vastavalt lammaste aretusprogrammi põhimõtetele. Lammaste põlvnemise ja jõudluskontrolli tulemused avalikustab KMKS loomaomanikule, neid kajastatakse järelevalve asutusele esitatavas aruandes, tutvustatakse koolitustel jõudluskontrolli läbiviija poolt jõudluskontrolli algandmete kogujatele ja kasutatakse koostöös teadlastega uuringutes kihnu maalamba tõu säilitamise parandamiseks.

Lisa 4. Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnustamise kord

Aretuslooma valik oma karja täienduseks

Tunnustamiseks vajalikud andmed

Komisjon, otsuse tegemise kriteeriumid, dokumentatsioon (näidised)

Jõudluskontrolli läbiviija viib läbi aretusmaterjali tunnustamise vastavalt EL tõuaretusmäärusele 2016/1012 ja EV põllumajandusloomade aretuse seadusele.

1. Isasloomade aretuseks tunnustamine

Isaslooma aretuseks sobivaks tunnustamine toimub enne tema sugulise kasutamise algust. Kontrollitakse põlvnemisandmete õigsust ja hinnatakse välimikku (vähemalt 1 aasta vanuseks saamisel). Jäära põlvnemine peab olema registreeritud vastavalt aretuslooma põlvnemise registreerimise ning põlvnemise õigsuse kontrollimise korrale (Lisa 2).

Jäära välimik hinnatakse KMKS aretusspetsialisti poolt vastavalt aretusprogrammis esitatud nõuetele (Lisa A-9). Jäärade välimikus või muudes omadustes kõrvalekallete esinemisel ning hindamistulemuste alusel otsustatakse tema kasutamine või mittekasutamine aretuses. Hindamistulemused sisestatakse lammaste jõudluskontrolli andmebaasi.

Aretuseks sobivad noorjäärad kantakse peatõuraamatusse ja neile antakse Tõuraamatu number kooskõlas loomade Tõuraamatusse kandmise aluste ja Tõuraamatu pidamise korrale (Lisa 1).

Kui aretuseks sobilikuks hinnatud ja peatõuraamatusse kantud jääril ilmnevad hiljem puudused, mis ohustavad füüsiliselt looma ennast, teisi loomi või omanikku (ebasobiv sarve kuju/kasv; agressiivsus) siis tunnustatakse ta aretuseks mitesobilikuks ja kõrvaldatakse aretusest ilma tagasiulatuva mõjuta. Selle kohta tehakse kanne põlvnemistunnistusele (põhjus, kuu, päev, aasta, hindajad).

2. Emasloomade aretuseks tunnustamine

Emasloom tunnustatakse aretuseks sobivaks peale tema esimest poegimist, välimiku hindamist vähemalt 1 aasta vanuselt (Lisa A-9) ja põlvnemise õigsuse kontrollimist. Ute põlvnemine peab olema registreeritud vastavalt aretuslooma põlvnemise registreerimise ning põlvnemise õigsuse kontrollimise korrale (Lisa 2).

3. Välimiku hindamine.

Lammaste välimikku hinnatakse vastavalt kihnu maalamba tõu kirjeldusele jääradel nende vähemalt ühe aasta vanuseks saamisel ja uttedel peale esimest poegimist. Hindamistulemuste alusel tunnustatakse jäärad ja uted aretusloomana kasutamiseks sobilikuks või mitesobilikuks. Jäära või utte, kes saab rohkemas kui kahes põhiomaduses ja/või kahes sarveomaduses miinimum punktid, ei kasutata aretuses ja teda ei kanta peatõuraamatu (B) või (A) osasse.

Hindamistulemused kantakse lammaste hindamislehe alusel KMKSi hallatavasse andmebaasi/ jõudluskontrolli programmi ning põlvnemistunnistusele.

Peale andmete töötlemist antakse jääradele või utele tõuraamatu number ja ta kantakse tõuraamatu vastavasse osasse vastavalt tõuraamatusse või aretusregistrisse kandmise aluste ja tõuraamatu või aretusregistri pidamise korrale (Lisa 1).

Saadud andmete põhjal analüüsitakse kihnu maalamba tõule omaste tõutunnuste säilumist populatsioonis ning erinevate karjades ja see annab aretajatele informatsiooni aretusvalikute tegemiseks.

LAMMASTE VÄLIMIKU HINDAMINE
(täiskasvanu 1-a./peale esimest poegimist)

Lisa A-9

VÄLIMIKU KIRJELDUS

Nimi ja reg.nr.: .....

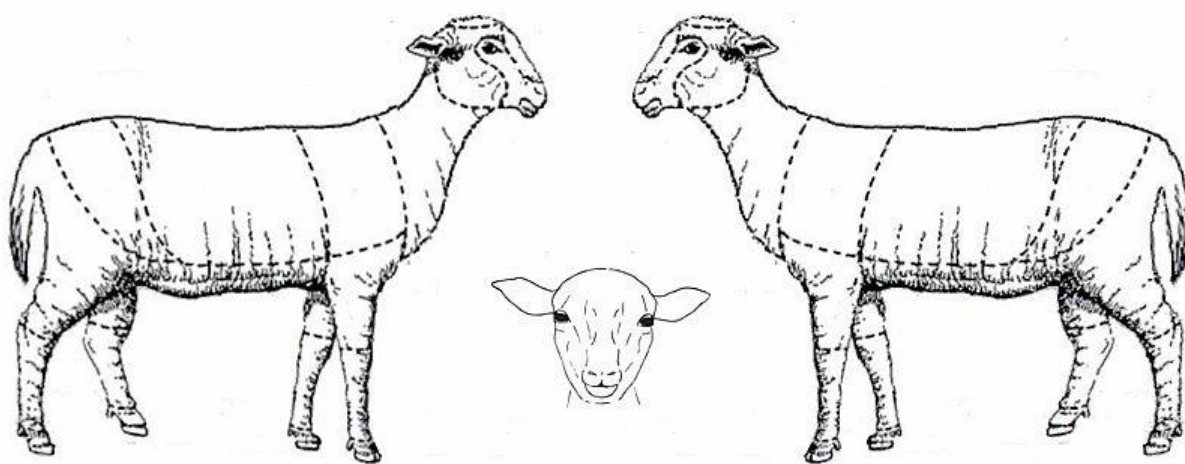
Sünnikoht ja aretaja nimi: .....

Sünniaeg (päev, kuu, aasta): .....

Sugu, värvus, sünnikaal, mitmikuna sündinud: .....

Ema nimi, reg. nr. ....

Isa nimi, reg. nr. ....

Põhiomaduste kirjeldamine

Turi.....saba.....kämmal.....pöid.....

Nägu.....

Vill.....

Eriomaduste kirjeldamine

Tilbad.....

Sarved .....

/kuupäev/

/nimi ja allkiri/

LAMMASTE VÄLIMIKU HINDAMINE
(täiskasvanu 1-a./peale esimest poegimist)

Lisa A-9 järg

	UTT		JÄÄR
SABA <i>põhiomadus</i>	6 punkti	Pikkus alla 20 cm	6 punkti
	5-2 punkti	Pikkus 20-23cm	5-2 punkti
	1 punkt	Pikkus üle 23 cm	1 punkt
NÄGU <i>põhiomadus</i>	6 punkti	üleni villata (kaetud madala ohekarvaga, "paljas")	6 punkti
	5punkti	villa esineb veidi nina külgedel	5 punkti
	1 punkt	villa esineb põskedel ja nina külgedel	1 punkt
NÄOVÄRV <i>põhiomadus</i>	6 punkti	kõik kombinatsioonid (mv, vm, must, valge)	6 punkti
	3 punkti	valgel lambal valges näos must, hall, pruun märk/märgid/varjund	3 punkti
SARVED <i>eritunnus</i>	-	nudi(sarve pikkus kuni 1cm)	3 punkti
	1 punkt	sarve pikkus üle 5 cm	-
	-	sarve pikkus 1- 10 cm	1 punkt
	-	sarve pikkus 10-20cm	4 punkti
	-	sarve pikkus üle 20 cm	6 punkti
	NB! Kui sarve otsad kasvavad pähe sisse, siis looma aretuses ei kasutata		
SARVE RISTILÕIGE <i>eritunnus</i>	-	Ümmargune	1 punkt
	-	Rombikujuline	3 punkti
TILBAD <i>eritunnus</i>	1 punkt	tilba/tilpade esinemine	1 punkt
JALAD <i>põhiomadus</i>	-	kämbla ümbermõõt kuni 8 cm	6 punkti
	6 punkti	kämbla ümbermõõt kuni 7 cm	-
	-	kämbla ümbermõõt üle 8 cm	3 punkti
	3 punkti	kämbla ümbermõõt üle 7 cm	-
	-	pöia ümbermõõt kuni 9 cm	6 punkti
	6 punkti	pöia ümbermõõt kuni 8 cm	-
	-	pöia ümbermõõt üle 9 cm	3 punkti
	3 punkti	pöia ümbermõõt üle 8 cm	-
Vill, <i>villa struktuur</i> <i>põhiomadus</i>	6 punkti	täielikult kaks kihti	6 punkti
	4 punkti	osaliselt kaks kihti	4 punkti
	1 punkt	kahekihilisus puudub	1 punkt
	villaproov 1cm ² võetakse rinnalt, abalt, laudjalt, reielt (4-6 kohast)		
Turjakõrgus	NB! Kui ute või jäära turjakõrgus on alla 45 cm, siis looma aretuses ei kasutata ning teda eeltõuraamatust peatõuraamatusse ei kanta.		

Lisa 5. Emaslooma paaritusandmete registreerimise kord

Paaritusviisid, paarituse korraldamine

Andmete säilitamine

Kontroll

Vastutus

Karjades, kus soovitakse saada puhtatõulisi kihnu maalamba tallesid on lubatud kasutada ainult neid paaritusviise, kus on võimalik kasutatud sugujäärade isaduse tuvastamine. Jõudluskontrolliga tegelevates karjades kasutatakse haarempaaritust. Suguluspaarituse vältimiseks peab kontrollimata vabapaaritus olema välistatud. Karjades kunstlikku seemendust ei kasutata.

Mõisted:

Haarempaaritus – ühele sugujäärale valitakse uttede grupp, keda peetakse koos jääraga paaritusperioodi vältel. Jäär lastakse uttede juurde kas terveks paaritusperioodiks või päeval karjamaale või ööseks uttede sulgu. Vastavalt täidetakse paaritusregister. Kui sama uttede grupi paarituseks soovitakse kasutada mitut sugujäära, siis peab jääma erinevate jäärade paarituseks kasutamise vahele minimaalselt 3 (kolm) nädalat.

Jõudlusandmete koguja poolt peetakse paaritusandmete registreerimiseks registrit (Lisa A-2). Algandmete säilitamise ja õigsuse eest vastutab loomaomanik/ jõudlusandmete koguja. Kontrolli teostab jõudluskontrolli läbiviijana Kihnu Maalambakasvatavate Selts ja riiklik järelevalveasutus.

Lisa 6. Põllumajandusloomade, keda soovitakse tõuraamatusse või aretusregistrisse kanda, identifitseerimise ja selle üle arvestuse pidamise kord

Kuidas peetakse arvestust identifitseerimise üle (tähtjad, registreerimine)

Identifitseerimise viisid

Dokumentatsioon

Andmete säilitamine

Kontrol ja vastutus

Loomaomanik identifitseerib sündinud talled ööpäeva jooksul sündimisest arvates ja peab identifitseerimise üle arvestust talleregistris (Lisa A-3). Lammaste märgistamine kõrvamärkidega ja registreerimine PRIA Loomade Registris toimub vastavalt kehtivale seadusandlusele.

Talled kantakse talleregistrisse sündimise järjekorras. Sünnijärgselt seostatakse talle märgisema registri numbriga, fikseeritakse sünniandmed: kuupäev, üksik/mitmiktall, värvus ja sugu.

Enne tallele riikliku registri kõrvamärgi või elektroonilise märgisega märgistamist arvestatakse identifitseerimiseks (talle põlvnemise tõendamiseks) ka järgmisi variante:

- kirjeldamine värvijoonise alusel vastavalt juhendile (Lisa A-10), eesmärgiga tagada talle seostamise tema emaga eritunnuste alusel;
- kombineeritud märgistamine – nt. lipiku, värvilise paela sidumine talle kaela või muu võimalik markeerimine;
- eraldi aedikus pidamine;
- fotografeerimine.

Lammas tuleb märgistada kõrva number-aplikaatoriga ja kanda PRIA Loomade Registrisse hiljemalt kuue kuu jooksul alates looma sündimise päevast.

Omanik võib looma märgistada number-aplikaatoriga varem, et tagada identifitseerimine ja peab seda tegema juhul, kui tall liigub karjast välja elusloomana enne 6 kuuseks saamist. Omanik peab suutma tagada loomade põlvnemisandmete õigsuse karjas.

Loomapidaja täidab lamba märgistamise kohta vastava vormi ja esitab selle Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Ametile (PRIA) looma registreerimiseks viie päeva jooksul arvates märgistamise päevast.

Lamba märgistuse kadumisel või loetamatuks muutumisel esitab loomapidaja PRIA-le sellekohase teate kahe päeva jooksul arvates kadumisest. Eesti Põllumajandusloomade Jõudluskontrolli AS väljastab 20 päeva jooksul teate saamisest loomaomanikule asendus kõrvamärgi, millel on lamba endine registrinumber. Asenduskõrvamärk tuleb looma kõrva kinnitada seitsme päeva jooksul arvates selle Eesti Põllumajandusloomade Jõudluskontrolli AS poolt väljastamisest.

Andmed jõudluskontrolli läbiviijale ja tõuraamatu pidajale edastatakse vastavalt aretusloomade põlvnemise registreerimise ning põlvnemise õigsuse kontrollimise korrale (Lisa 2).

Algandmete säilitamise ja õigsuse eest vastutab loomaomanik. Kontrolli teostab jõudluskontrolli läbiviijana Kihnu Maalambakasvatavate Selts ja riiklik järelevalveasutus.

Lisa 7. Seemendamise koolitusprogrammid ning seemendaja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord

Kuna kihnu maalamba karjades kunstlikku seemendust ei kasutata, siis kunstliku seemendaja ja seemendamise koolitusprogramme läbi viida ja seemendaja tunnistust Kihnu Maalambakasvatavate Seltsi poolt ei väljastata.

JÕUDLUSKONTROLL

Jõudluskontrolli ülesandeks on kihnu maalamba põlvnemisandmete, jõudlusnäitajate (aborigeensete omaduste) ning uttede emaomaduste (tallede arv, tallede üleskasvatamise määra mõjutavad tegurid s.h. iseloom, tervislik seisund, võimekus kõiki sündinud tallesid ise toita) ja poegimiste ning muude karjas toimunud sündmuste pidev registreerimine ning tõuloomade geneetilise väärtuse määramine. Jõudluskontrolli teostatakse individuaalselt kõigil säilitus-aretuskarja kihnu maalammastel. Kogu karja kaasamine tuleneb vajadusest hinnata ja analüüsida võimalikult ulatuslikult ja täpselt uteperekondade ja erinevate järede aborigeenide omadusi nii individuaalselt kui nende pärandumist järglaskonna kaudu.

Lammaste jõudluskontrolli teostatakse jõudlusandmete koguja ja jõudluskontrolli läbiviija poolt aretusprogrammi lisa 8 " Jõudluskontrolli teostamise, põlvnemis- ja jõudluskontrolli andmete kogumise, õigsuse kontrollimise, töötlemise ning säilitamise kord" alusel.

Jõudluskontrolli andmed sisestatakse lammaste andmebaasi, kus neid töödeldakse, analüüsitakse ja säilitatakse.

Lammaste põhikarja valikul lähtub jõudlusandmete koguja tõu aretamise ja säilitamise eesmärkidest:

- Kihnu maalamba tõu aretuse eesmärgiks on tagada kihnu, kui kohalikele majandus ja looduslikele tingimustele vastava lambatõu populatsiooni ja genofondi säilitamine ja aretamine (paaridevalik).
- Puhtatõuliste kihnu maalammaste kasvatamine ja levitamine, kihnu maalammaste jõudlusvõime ja geneetilise väärtuse säilitamine ning parandamine, mis tagaks tõu säilimise Eestis.
- Lambakasvatajate ja aretajate teadlikkuse tõstmine kihnu maalammaste aretusliku tegevuse läbiviimisest sh. põhikarja loomade valikust, pidamisest, söötmisest, tõutüübiliste järealiinide kasutamise juurutamises ning heade emas- ja isasloomade saamine, keda kasutada nii jõudluskontrolli- kui ka tootmiskarjades, põhikarja täienduse või tarbeloomade saamiseks.
- Kihnu maalamba genofondi ja mitmekesisuse säilitamine, populatsiooni suurendamine.
- Karja tervisele tähelepanu pööramine. Saaduste kvaliteedi parandamine.

Lisa 8. Jõudluskontrolli teostamise, põlvnemis- ja jõudluskontrolli andmete kogumise, õigsuse kontrollimise, töötlemise ning säilitamise kord

Aretuslooma põlvnemise- ja jõudlusandmete kogumine, nende õigsuse kontrollimine, töötlemine ja säilitamine juriidiliseks aluseks on aretusmäärus 2016/1012

Kasutatavad mõisted:

Loomapidaja - isik, kellele aretusloom kuulub (loomaomanik) või kes tegeleb aretuslooma pidamisega rendi- või muu selletaolise suhte alusel loomaomanikuga.

Jõudluskontroll - põllumajanduslooma jõudlus- ja põlvnemisandmete regulaarne kogumine, registreerimine, töötlemine, säilitamine ja analüüsimine tema geneetilise väärtuse hindamiseks.

Jõudlusandmete koguja – loomapidaja või tema poolt volitatud isik, kes on läbinud vastava jõudlusandmete kogumise koolituse ja kellele on jõudluskontrolli läbiviija poolt väljastatud jõudlusandmete koguja tunnistus. Jõudlusandmete koguja vastutab jõudlus- ja põlvnemisandmete õigsuse eest.

Jõudluskontrolli läbiviija – aretusorganisatsioon, mis on tunnustatud kihnu maalammaste jõudluskontrolli läbiviija ja tõuraamatu pidajana MTÜ Kihnu Maalambakasvatajate Selts.

Kihnu Maalambakasvatatajate Seltsile

Nimi/esindaja: .....

Talu/firma nimi: .....

Isiku-või registrikood: .....

Maakond: .....

Vald, küla: .....

Postiindeks: .....

Telefon, e-mail: .....

Avaldus.

Soovin alustada kihnu maalammaste jõudluskontrolliga alates .....

Minu karjas on ..... KML utte ja .....KML jäära.

Karjas olevate lammaste nimekiri on lisatud avaldusele. Liitudes võtan endale KMKS säilitus-aretusprogrammist tulenevad säilituskarja omaniku õigused/kohustused kogu KML karja osas.

.....

(päev kuu aasta)

.....

(allkiri/allkirjastatud digitaalselt)

Jõudluskontrolliga alustamiseks peavad loomapidaja karjas olevad loomad olema identifitseeritud ja registreeritud PRIA Loomade Registris vastavalt kehtivale seadusandlusele (Lisa 6) ning loomapidaja esitab jõudluskontrolli läbiviijale avalduse jõudluskontrolli alustamiseks (Lisa A-6) ja karjas olevate lammaste nimekirja (Lisa A-7) koos lammaste põlvnemisandmetega. Karja vastuvõtmisest jõudluskontrolli teatakse loomaomanikule kirjalikult pärast andmete kontrolli andmebaasis ja vajadusel teostatud kohapealset kontrolli (loomade identifitseerimise, tervisliku seisundi ja epizotoloogilise olukorra kontrolli). Jõudluskontrolliga liitumine võib olla tasuline. Jõudluskontrolli läbiviija vastutab lammaste jõudlusandmete nõuetekohase kandmise eest programmi.

Lisa A-7

Omaniku nimi.....

Maakond.....

JÕUDLUSKONTROLI ALUSTAMINE KARJAS OLEVATE LOOMADE NIMEKIRI (Lisa A-7 jõudluskontrolli alustamise avalduse juurde)

jrk nr.	sünniaeg	nimi	PRIA reg nr. või KML tőuraamatu nr	Sugu utt/jäär	värvus	Viimane poegimine	Emi nimi ja reg nr. või KML tőuraamatu nr.	Isa nimi ja reg nr. või KML tőuraamatu nr.	Märkused karja ostmise aeg, endine omanik jms.

Leht .....

Jõudluskontrolli läbiviija loob iga jõudluskontrolli karjale individuaalse kausta, seda nii paberkandjal kui ka arvutis. Vastavas kaustas säilitatakse/salvestatakse kõik vastava karja jõudluskontrolli andmed. Paberkandjal esitatud andmed sisestatakse arvutisse KMKSi tõukomisjoni spetsialisti poolt.

Jõudluskontrolli andmeid (loomade ja loomaomanike andmed, järglaste ja eellaste analüüs jm üldandmed) töödeldakse jõudluskontrolli läbiviija poolt eriprogrammiga *Breeders Assistant*. Vajadusel kasutatakse andmete töötlemiseks ka Excel tabelitöötlusprogrammi. Jõudluskontrolli koondandmeid esitletakse nii jõudluskontrolli karjadele kui ka aruandekohustuslikele ametkondadele tulenevalt seadusandlusest.

Jõudlusandmete kogumine ja analüüsimine on vahendiks kihnu maalamatõu säilitamisele, tõu andmete analüüsimisele ning majanduslikule otstarbekusele. Tuginedes jõudlusandmete analüüsile on võimalik ellu viia aretusprogrammiga määratud eesmärged ja võrrelda erinevate karjade geneetilist baasi, tõsta populatsiooni arvukust ning suunata karjaomanike valikuid.

Jõudluskontrolliandmeid kasutatakse tőuraamatu pidamisel, teadusuuringutes ja võrreldakse ajaloolise materjaliga.

1. Algandmete kogumine jõudlusandmete koguja poolt.

Jõudlusandmete koguja peab jõudluskontrolli ajavahemikus 01.01 – 31.12 arvestust kõigi jõudluskontrolli all olevate lammaste kohta. Jõudluskontrolli andmete koguja esitab aretusprogrammis toodud kordades ja tähtaegadel karja jõudlusandmed jõudluskontrolli läbiviijale kas paberkandjal või elektrooniliselt teel(registrite väljavõtted ja inventuuri kooskõlastus). Jooksvalt teatab paberkandjal(postiga) või elektrooniliselt(e-meilitsi) karja sündmustest(looma liikumine vt.täpsem selgitus lk.37) vähemalt 15 päeva jooksul sündmuse toimumisest, samad sündmused peavad kajastuma ka paaritus-, talle-, ute- ja jääraregistris.

Uted ja jäärad kantakse reg.nr või KML tõuraamatu nr.(kui loom on juba kantud peatõuraamatusse) alusel jõudluskontrolli algarvestuse dokumentidesse. Lammaste paarituse andmed ja poegimine registreeritakse vastavates algdokumentides. Jõudlusandmete koguja vastutab kõigi algandmete õigsuse ja õigeaegse edastamise eest.

Põlvnemisandmete õigsuse kontrolliks viiakse vajaduse korral läbi geneetiline ekspertiis kui algarvestuse pidamise dokumentides esineb puudusi või tekib kahtlus andmete tõepärasuses. Ekspertiis toimub loomaomaniku kulul Maaülikooli veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituudi geneetikalaboris või mõnes teises samaväärses geneetikalaboris. Kui omanik ei soovi või puudub ekspertiisiks vajalik materjal eellastelt(eellased surnud) tunnistatakse loom aretuseks sobimatuks viitega algandmete koguja poolsele puudusele/valeandmetele algandmete arvestuse dokumendis.

2. Aretusmaterjali ost ja müük.

Jõudluskontrollis oleva karja täienduseks lammaste ost peab olema kooskõlastatud jõudluskontrolli läbiviijaga. Ostetud lammaste kohta peab jõudlusandmete koguja esitama põlvnemise andmed jõudluskontrolli läbiviijale. Ostetud jäärad peavad olema veterinaarselt uuritud (peitmunandid, maedi visna staatus, parasiitide olemasolu jms).

3. Jõudluskontrolli algarvestuse dokumendid

Algarvestust peetakse KMKS-i poolt kehtestatud kohustuslikel dokumendivormidel: talleregister (Lisa A-3), paaritusregister (Lisa A-2) ning ute ja jäära register (Lisad A-4 ja A-5). Algarvestuse dokumendid võivad loomaomaniku poolt olla peetud paberkandjal või elektrooniliselt. Elektroonilise algarvestuse korral on jõudlusandmete kogujal kohustuslik väljatrükk ja säilitamine paberkandjal, igale algarvestuse dokumendile(Lisad A-2,3,4,5,6,7)selle esitamise järgselt jõudluskontrolli läbiviijale(KMKS) nõutud tähtajal.

Algarvestuse dokumentide vormid on allalaetavad KMKS-i kodulehelt.

Algarvestuse dokumentide vormi, esitamise korda ja tähtaegu võib muuta tõukomisjoni ettepanekul KMKS-i juhatuse otsusega.

3.1. Talleregister. (Lisa A-3)

Kõik kihnu maalamba karjas sündinud talled kantakse registrisse. Jõudlusandmete koguja esitab andmed jõudluskontrolli läbiviijale mitte hiljem kui 3 kuu jooksul pärast talle sündimist (*vähemalt 1 kord kvartalis*). Talled kantakse talleregistrisse tallede sündimise järjekorras (Lisa A-3). Talled registreeritakse eeltõuraamatusse KMKS-i aretusspetsialisti poolt peale jõudlusandmete koguja poolt tallede PRIA Loomade Registrisse registreerimist ja reg.numbrite teatamist.

Talle registrisse kantakse järgmised andmed:

- talle sünnikoht ja aretaja nimi;
- sünniaeg (päev, kuu, aasta), sugu, mitmikuna sündinud;
- *talle sünnikaal(ei ole kohustuslik)*
- värvus vastavalt värvijoonise juhendile (Lisa A-10);
- nimi (algab ema nime esitähga) ja PRIA Loomade Registri reg.nr;
- ema nimi ja reg.nr. kui olemas siis tr nr
- isa nimi ja tr. nr.
- *talle foto(ei ole kohustuslik)*
- kasutamine - kastreerimine, müük või muul põhjusel karjast väljaminek. Kastradi puhul lisatakse märkus "kastraat" või lühend "K",
- sünniraskus, A-sündis iseseisvalt, D- vajas abi emast tulenevatel põhjustel, F - vajas abi lootest tulenevatel põhjustel, E - vajas abi muudel põhjustel, vt täpsemalt p. 3.4.

Talle nimi peab olema kordumatu, selleks on kõik juba kasutatud nimed toodud ära nimefailis KMKS-i kodulehel www.kihnumaalammas.eu, enne nimepanekut on võimalus sealt sobivust kontrollida. Nimes ei kasutata sidekriipsu ja ta ei tohi olla üle 14 tähemärgi pikk.

Lisa A-3

Omaniku nimi.....

Maakond.....

Periood: .....

TALLEREGISTER

Jrk nr.	TALLE							Ema nimi ja reg nr. või tr nr kui on olemas.	Isa nimi ja tr nr	Märkused
	Sünni aeg	nimi	PRIA reg nr.	Sugu utt/jäär	värvus	(Sünni kaal) ja raskus	Mitmi-kuna sünd			
										Eritunnused(sarved,tilbad) lutitall, ostmise aeg, karjast väljamineku, kuupäev ja põhjus, kasutamine põhikarjas jms

Allkiri/allkirjastatud digitaalselt

KIHNU MAALAMBA TALLE VÄRVIJONISE KIRJELDAMISE KORD ja alused talle identifitseerimiseks.

Lisa A-10

Arvestades tõusisest mitmekesisust on iga vastsündinud talle värvijoonis isikupärane ja ainulaadne. Talle tuleb kirjeldada vastavalt käesolevale juhendile 1-3 elupäeval ja fikseerida tallele omased tunnused talleregistris (Lisa A-3).

- o Looma taga seistes on sinu parem pool ka looma parem pool, sellest lähtutakse kirjeldamisel.
- o Kirjeldus algab üldisest ja lõpeb detailidega kindlas järjekorras: üldine värvitüübi määratlus, kere, pea, jalad, saba, eritunnused. Kirjeldatakse vaid olemasolevaid märke/tunnuseid nende puudumist ei kirjeldata.

Terminid kirjeldamiseks: teist värvi (kontrastvärvi must või valge, halli ja helepruuni ei arvestata) kujundid põhivärvis, mille esinemisel märgitakse esinemispiirkond (N: laudjatriip, täpp kuklas) nimetatakse märkideks:

triip kuni 1cm ühtlase laiussega piki või risti kulgev triip

lauk üle 1cm laiune piki nägu kulgev ühtlase või ebaühtlase laiussega

lõigatud lauk sirgjoonelise lõikega lõpev lauk näos

mask lauk mis ulatub üle põskede näos

täpp kuni 2cm läbimõõduga kindlapiiriline täpp

täpid täppe on mitu(märkida arv)

hirveküljed täpid kere küljel/külgedel kobaras(arvu vaja märkida ei ole)

tähn ebaühtlase piiriga täpp

linnusulg tähn millest ulatuvad välja kiired, hajutatud piiriga tähn

laik üle 2cm läbimõõduga laik nii ebaühtlase kui kindlapiiriga

manisk laik rinnal algusega kaela alt

krae ümber kaela kulgev laik

vest ümber rindkere kulgev laik

juuksed oluliselt pikema karvaga põhivillakust täpp/tähn/linnusulg/ triip/laik

kiiver pealael olev laik, mis ulatub kõrvadeni või haarab sisse ka kõrvad osaliselt/täielikult

vilkur pealae laigus või kiivris on omakorda teist värvi(villaku põhitoonis) täpp/laik

sokk vähemalt 5cm pikkune täielikult või osaliselt jalga ümbritsev laik

õigetpidi sokitäpp soki esiküljel olev omakorda teist värvi (villaku põhitoonis) täpp/laik jalal

tagurpidi sokitäpp soki tagaküljel olev omakorda teist värvi (villaku põhitoonis) täpp/laik jalal

kannus alla 5cm pikkune täielikult või osaliselt jalga ümbritsev laik/ täpp/triip

Näide:

mv, paremal küljel täpp, tagakehal laik, krae,
ninal laik, peas kiiver,
kõik jalad sokkidega, p.e. ja v.t.õigetpidi sokitäpiga,
saba valge, sarved.

1. ÜLDINE VÄRVITÜÜP

- mv – must valgete märkidega. Põhitooniks must, millel valge märk/märgid(laigud ja väiksemad märgid)

- vm – valge mustade märkidega. Põhitooniks on valge, millel must märk/märgid(üksikud laigud ja väiksemad märgid)

- dalmaatslane – musta ja valget värvi laigud ebasümmeetriliselt kogu kerel mõlemat värvi on enam vähem võrdselt(ei saa määratleda kumba rohkem).

- vaskkael – enam vähem sirgepiirilisel osa kehast must osa valge. (viitab sarnasusele valai kitsetõule) Ühes pooles võib asuda üks teist värvi laik.

- valge – üleni valge/ kui **näol ja jalgadel** esineb musti,pruune või halle täppe,laikevõi varjundit siis neid ei kirjeldata ja lammast nimetatakse valgeks.

- must – üleni must

2. KERE

3. PEA

4. JALAD:

- parem esimene p.e.
- vasak esimene v.e.
- parem tagumine p.t.
- vasak tagumine v.t.

Jalgu kirjeldatakse ainult teist värvi märkide olemasolul.

5. SABA

märgitakse eraldi kui esineb põhitoonist teist värvi kas osaliselt või täielikult (pool, ots, üleni). Kui saba on kerega sama tooni ei kirjeldata saba eraldi.

6. ERITUNNUSED:

- tilba/tilpade esinemine ja värv
- sarvede olemasolu (sarved on juba lõikunud läbi naha või on tunda tugevalt naha all nende olemasolu).

Kui eritunnuseid ei ole, siis ei kirjeldata ega märgita, et puuduvad eritunnused.

3.2. Paaritusregister.

Lammaste paaritusandmete register, kuhu kantakse andmed vastavalt emaslooma paaritusandmete registreerimise korrale (Lisa 5):

- jäära nimi, TR nr. (rendijäära korral märkida „rendijäär“ ja omaniku nimi)
- paaritusperioodi algus ja lõpp (kuupäev, kuu ja aasta)
- paaritusgrupi ute nimi reg. nr või olemasolul TR nr.
- märkused (ute liikumine sisse /välja paaritusgrupist kui see erineb kogu perioodist).

Paaritusregister esitatakse jõudluskontrolli läbiviijale hiljemalt nädala (7 päeva) jooksul pärast jäära karja viimist (paarituse algust) ja uuesti nädal pärast jäära välja viimist (paarituse lõppu).

Lisa A-2

Omaniku nimi

Maakond

PAARITUSREGISTER

periood:

JÄÄR

Jrk. nr.	Paaritusgrupi uted (nimi, reg. nr-d)	Märkused		Jrk. nr.	Paaritusgrupi uted (nimi, reg. nr-d)	Märkused

“ ..... “ ..... 20 ..... a.

allkiri /allkirjastatud digitaalselt/

3.3. Ute/jäära (põhikarja kuuluvate loomade) register.

Uteregistrit (Lisa A-4) peetakse kõikide põhikarja kuuluvate uttede kohta. Põhikarja uteks loetakse üle 1-a. uted. Jääraregistrit (Lisa A-5) peab loomaomanik kõigi põhikarja kuuluvate jäärade kohta. Põhikarja jääraks loetakse peatõuraamatusse kantud jäära. Registrites kajastatakse loomaomaniku andmed, põlvnemis- ja jõudlusandmed, uttedel esimese poegimise aeg ja poegimisraskus ning looma liikumine (ost, müük, vahetus, rent) karjades. Uttalised kantakse talleregistrist uteregistrisse kui nad on läinud paaritusgruppi või saanud 1-a ning jäartallid kantakse jääraregistrisse, kui nad on tunnistatud aretuseks sobilikuks ja alustatakse nende sugulist kasutamist.

Ute- ja jäära registrisse kantakse kõik karja sisse toodud uted ja jäarad, ka siis kui utt oli noorem kui 1-a ja jäär ei olnud peatõuraamatusse kantud.

Uttele poegimisandmete ja jäärade geneetiliste andmete täpsemaks registreerimiseks kogutakse täiendavalt uttele poegimisraskuse andmeid.

A – kerge poegimine, lammas poegib iseseisvalt, abi ei vaja

D – lammas vajab poegimisabi, emast tulenevatel põhjustel – ema väike, loode on normaalse suurusega (suhteliselt suur loode), emaka väljalangemine, päramiste peetus.

F – lammas vajas poegimisabi, lootest tulenevatel põhjustel-loote väärarendid ja –rühid(loote kehaosad on valesti sünnitusteedes), väärarendid; ema on normaalse suurusega, tall liiga suur(absoluutselt suur loode);

E – lammas vajas poegimisabi mõnel muul põhjusel, sealhulgas kärsitusabi. Kärsitusabi on abi, mida lambakasvataja osutab utele poegimise juures põhjusel, et poegimine on tema arvates liiga pikalt kestnud või soovist asjaga kiiremini ühele poole saada vms. Abistamise käigus ei tule ilmsiks ühtki ülalloetletud poegimisabi põhjustest.

Lisa A-4

Omaniku nimi.....

Maakond.....

Periood: .....

UTEREGISTER

jrk nr.	UTE						Ema nimi ja tr nr	Isa nimi ja tr nr	Märkused <i>liikumine, ost, müük, surm, tap. (päev, kuu, aasta,) endine/uus omanik</i>
	sünniaeg	nimi	reg nr. või tr nr	värvus	I pg aeg	I pg. raskus			

Allkiri/allkirjastatud digitaalselt

Lisa A-5

Omaniku nimi.....

Maakond.....

Periood:

JÄÄRAREGISTER

jrk nr.	JÄÄRA					Ema nimi ja tr nr.	Isa nimi ja tr nr	Märkused <i>liikumine ost/müük/rent surm, tapmine (päev, kuu, aasta, ,endine/uus omanik; rentija)</i>
	sünni aeg	nimi	reg nr/tr nr	värvus	suguli ne kasuta mine jooksv al aastal			

Allkiri/allkirjastatud digitaalselt

liikumine karja/karjast välja:

- o ostmine
- o müümine
- o vahetamine
- o surm
- o tapmine lihaks
- o hädatapmine
- o rentimine

liikumise juures näidatakse sündmuse toimumise päev, kuu, aasta ; rendile antud looma puhul näitab omanik nii rendile andmise kui looma naasmise päeva, kuu, aasta. Liikumise andmed peavad kattuma PRIA Loomade Registri andmetega.

karjast väljaläinud loomade andmed (rida registris) hoitakse vähemalt 2 aastat, seejärel kustutatakse.

4. Jõudlusandmete edastamine jõudluskontrolli läbiviijale.

Jõudlusandmete koguja edastab andmed jõudluskontrolli läbiviijale kõigi karjas olevate kihnu maalamaste kohta kas kirjalikult, posti teel või elektrooniliselt ettenähtud kordades ja tähtaegadel. Elektroonilise algarvestuse korral on jõudlusandmete kogujal kohustuslik väljatrükk ja säilitamine paberkandjal, igale algarvestuse dokumendile (Lisad A-2,3,4,5,6,7) selle esitamise järgselt jõudluskontrolli läbiviijale (KMKS) nõutud tähtajal. **Jooksvalt teatab** paberkandjal (postiga) või elektrooniliselt (e-meilitsi) **karja sündmustest** (loomade liikumine vt. täpsem selgitus lk.38) **vähemalt 15 päeva jooksul sündmuse toimumisest. Samad sündmused peavad kajastuma ka paaritus-, talle-, ute- ja jääraregistris.**

Paaritusregistri väljavõte esitatakse jõudluskontrolli läbiviijale **paaritusperioodi alguses, hiljemalt 7 päeva jooksul** peale paaritusgruppide moodustamist. **Paarituse lõppemisest teatatakse hiljemalt 7 päeva peale paarituse lõppemist.** Paaritusregistri hilinemisel üle 1 kuu või esitamata jätmise korral paaritust ei aktsepteerita jõudluskontrolli läbiviija poolt ning tallede põlvnemisandmed tuleb tõesatada geneetilise analüüsiga jõudlusandmete koguja kulul vastava sooviavalduse alusel. Kui geneetiline ekspertiis ei ole võimalik (eellased surnud) siis õigeaegselt dokumenteerimata paaritusest sündinud järglasi ei võeta aretusse ega väljastata neile põlvnemisdokumente.

Talleregistri väljavõte esitatakse jõudluskontrolli läbiviijale **hiljemalt iga kvartali lõpus.** Talleregistri täitmise lõpetamisel, esitatakse kokkuvõtte poegimistulemustest. Talleregistri hilinemisel üle 1 kuu või esitamata jätmisel toimitakse sarnaselt nagu paaritusregistri hilinemise/esitamata jätmise korral.

Aretaja karja aasta kokkuvõttena esitatakse jõudluskontrolli läbiviijale loomapidaja poolt **1. detsembri seisuga uteregistri ja jääraregistri väljavõte** ning kooskõlastatakse jõudluskontrolli läbiviijaga **aretuskarja inventuur (karja kõigi tõuraamatu loomade nimekiri).** Jõudluskontrolli läbiviija esitab hiljemalt 20. novembriks **inventuuri** ja loomapidaja **kooskõlastab selle 01. detsembriks.**

Inventuuril kajastub:

1. loomapidaja kontaktandmed (aadress, telefon, e-mail jm.);
2. kõigi karjas olevate KML loomade andmed (nimi, sünniaeg, sugu, vanemad, reg.nr. või peatõuraamatu loomadel tõuraamatu number)

Lammaste jõudluskontroll karjas lõpetatakse kui:

- jõudluskontrolli andmete koguja ei edasta andmeid jõudluskontrolli läbiviijale ettenähtud tähtajaks ja mitmekordsest meeldetuletusest hoolimata ning algdokumentid(registrid) on esitamata/esitamise hilineb üle 3 k. 2 aasta jooksul ja andmete kogujale on tehtud vähemalt 2 hoiatust ;
- jõudluskontrolli andmete koguja on esitanud jõudluskontrolli läbiviijale vastavasisulise avalduse;
- jõudluskontrolli andmete koguja keeldub andmete kogumisest ja edastamisest või esitab tahtlikult puudulikke või valeandmeid.
- Jõudluskontrolli andmete koguja ei esita andmeid kõigi karjas olevate kihnu maalammaste kohta.

5. Jõudluskontrolli andmete töötlemine ja säilitamine

Jõudlusandmeid kogutakse, töödeldakse, analüüsitakse ning saadud andmeid väljastatakse ja kasutatakse loomaomaniku ja jõudluskontrolli läbiviija vahelise lepingu kohaselt. Jõudlusandmete avalikustamisel lähtutakse isikuandmete kaitse seadusest.

Jõudluskontrolli läbiviija saab algandmed jõudlusandmete kogujalt ja omab jõudlusaluses karjas olevate loomade seisu osas ülevaadet KMKSi andmebaasis. Algandmete õigsuse ja edastamise eest vastutab jõudlusandmete koguja, kes edastab karjas toimunud sündmused aretusühingule nende vahel kokkulepitud ajal ja sagedusega.

Jõudlusandmete kogumise, töötlemise, säilitamise ja hindamise statistiliste meetodite väljatöötamise ja saadud tulemuste avaldamise eest vastutab jõudluskontrolli läbiviija.

Jõudluskontrolli läbiviija, Kihnu Maalambakasvatavate Selts sisestab jõudlusandmete kogujalt saadud andmed lammaste elektroonilisse jõudluskontrolli ja Tõuraamatu pidamise andmebaasi. Andmebaas on dubleeritud jõudluskontrollialuse karja põhise kaustaga paber kandjal KMKSi arhiivis. Jõudlus- ja põlvnemisandmeid aluseks võttes, kantakse lambad Tõuraamatusse.

Andmete lahknevuse korral informeerib jõudluskontrolli läbiviija jõudlusandmete kogujat.

Jõudluskontrolli läbiviija säilitab saadud algdokumente mitte vähem kui 7 aastat.

Lisa 9 Lammaste geneetilise hindamise metoodika.

Kasutatavad mõisted:

Geneetiline hindamine - tegevus, mille eesmärgiks on leida üles tõule kõige paremate/soovitavamate geenikombinatsioonidega vanemloomad. Lammaste geneetilisel hindamisel lähtutakse nii isas-, kui emasloomast.

Kuna kihnu maatõugu lammaste populatsiooni iseloomustab suur tõusisene mitmekesisus, pole geneetilise hindamise rakendamine tõule antud programmi järgselt koheselt vajalik. KMKS töötab välja geneetilise hindamise metoodika vastavalt vajadustele ja võimalustele ning edasise tegevuse käigus planeeritakse lammaste geneetilise hindamise läbiviimist koostöös Jõudluskontrolli Keskusega kõikidele KML põhikarja uttedele ja jääradele.

Kihnu maalammaste aretusväärtuste (PAV, VAV, SAV) geneetiline hindamise aluseks on kihnu maalamba aretusprogramm.

Hindamise üldsätted:

Hinnatakse järgmisi aretusväärtusi:

- Põlvnemisindeks PAV - põlvnemisandmete analüüs loomale kogu tema teadaoleva põlvnemise ulatuses.
- Välimikuindeks VAV (andmed saab vastavalt välimiku hindamistulemustele)
- Viljakuse (sigivuse) aretustunnusele SAV (aluseks on elusalt sündinud tallede arv)

Hindamisandmetena kasutatakse hindamispäeva seisuga KML tõuraamatusse salvestatud lammaste jõudluskontrolli ja põlvnemise andmeid.

Lähteandmed

- Põlvnemisinformatsioonina kasutatakse kogu teadaolevat põlvnemist.
- Välimiku hindamisel kasutatakse KMKS poolt lammaste välimiku hindamisel saadud andmeid (Lisa A-9).
- Viljakuse informatsioonina kasutatakse vähemalt ühe aasta vanuselt esmakordselt poeginud uttede poegimisandmeid.

Aretusväärtuste hindamiseks on vajalik, et täidetud oleksid järgmised tingimused:

- isa ja ema andmed on teada;
- poegimisel on teada tallede arv;
- kari aasta jaotuses, karjas on olemas vähemalt kahe erineva jäära järglased.

Hindamistulemuste avaldamine. Informatsiooni lammaste aretusväärtuse kohta edastatakse loomaomanikule peale geneetilise hindamise läbiviimist. Avalikuks kasutamiseks avaldatakse seltsi kodulehel ainult nende jäärade aretusväärtused, kellel on järglased vähemalt kahes karjas ja kelle aretusväärtuse usaldusväärsus on vähemalt 50%.

Geneetiliseks hindamiseks vajalikud ekspertiisid viiakse läbi Eesti Maaülikooli veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituudi geneetikalaboris või mõne välisriigi vähemalt samaväärses geneetikalaboris.

Lisa 10 Andmed laboratooriumi kohta, kus tehakse jõudluse määramiseks vajalikke analüüse.

nimetus, aadress

ülevaade laboratooriumist (labori staatus)

milliseid analüüse teostatakse

Kihnu maalamba aretusprogrammi käigus kogutud proovidest määratakse vajadusel PrP genotüüp ja kõik muud vajalikud geneetilised analüüsid EMÜ veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituudi geneetikalaboris, mille aadress on:

Kreutzwaldi 46 Tartu 51006
tel 731 3470, tel/fax 742 2344,
e-mail: genlab@eau.ee

Põlvnemisandmete õigsuse kontrolliks vm eksperiitisi läbiviimiseks viiakse vajaduse korral geneetilised uuringud läbi mõne välisriigi vähemalt samaväärses geneetikalaboris (nt. Põjamaade Põllumajandusloomade Geenipank).

Lisa 11 Aretuslooma jõudlusandmete ja nende hindamistulemuste avaldamise kord

seadusandlik alus;

hindamistulemuste avalikustamine vastavalt lepingulisele kokkuleppele

teostamise aeg, vormid

andmete avalikustamise kord ja vastutus

Aretuslooma jõudlusandmeid ja hindamistulemusi avaldatakse kooskõlas loomaomaniku ja KMKSi vahelise kokkuleppega ja jälgides seadusandlusest tulenevaid piiranguid.

Jõudlusandmete töötlemisel saadud andmeid väljastatakse ja kasutatakse loomaomaniku ja jõudluskontrolli läbiviija vahelise kokkuleppe kohaselt.

KMKSi poolt esitatakse looma identifitseerimise-, põlvnemise- ja hindamisandmed põlvnemistunnistusel, mille saab loomaomanik paberkandjal. Soovi korral saab loomaomanik hindamistulemused tellida eraldi väljavõttena.

KMKSi kodulehel www.kihnumaalammas.eu avalikustatakse säilituskarjade peatõuraamatu elusjäärade andmed, milleks on: sünniaeg, pilt, nimi, tr nr. põlvnemine(vanemad)aretaja, omaniku kontakt, hindamistulemuse punktisumma.

Aruanne aretuslase tegevuse osas aretusprogrammi täitmise kohta esitatakse igal aastal järelevalveasutusele (Põllumajandus-ja Toiduamet) vastavalt seaduses ettenähtud korrale. Samuti esitatakse järelevalveasutuse järelepärimisele nõutud tähtjaks jõudluskontrollis ja tõuraamatus olevate loomade arv ja andmed ning aretuskarjade paiknemine ja omanike andmed.

Lisa 12 Jõudlusandmete kogumise koolitusprogrammid ning jõudlusandmete koguja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord

*koolitusprogrammi sisu, läbiviija, kestus, tähtajad;
tulemuste hindamine;
jõudluskontrolli koguja tunnistus (näidis, andmed, kehtivus)*

Korrektsete jõudlusandmete laekumise tagamiseks teostab KMKS jõudlusandmete kogujatele koolitusi ja väljastab jõudluskontrolli läbiviija koolitusprogrammi läbinud jõudlusandmete kogujale vastava tunnistuse.

Jõudluskontrolliga alustamisel tunnistuse saamiseks peab jõudlusandmete koguja osalema ja läbima KMKS-i koolitusprogrammi, mis sisaldab järgmiseid alaosasid ja millest osad on kohustuslikud, osad fakultatiivsed:

- Lambakasvatust käsitlev seadusandlus - EV aretusseadus ning EL aretusalased direktiivid ja otsused.(kohustuslik)
- Eestis aretatavad lambatõud ja nende võrdlus, kihnu maalamba omadused.(kohustuslik)
- Kihnu maalamba tõuraamatu- ja aretusprogramm ja valiku printsiibid.(kohustuslik)
- Lammaste haigused, haiguste tõrje ja uuringute läbiviimine.
- Jõudluskontrolli läbiviimine - jõudlusandmete kogumine ja edastamine.(kohustuslik)
- Lammaste hindamine ning hindamistulemuste vajalikkus ja kasutamine praktilises aretuses.
- Lammaste aretuse, söötmise, pidamise jm tervishoiualaste tegevuste läbiviimine.
- Lambakasvatussaaduste kasutamine, turundamine.

Jõudlusandmete koguja tunnistust saab taotleda loomaomanik või loomaomaniku poolt volitatud isik. Jõudlusandmete koguja tunnistuse saamiseks peab jõudlusandmete koguja oskama iseseisvalt täita jõudlusandmete kogumise ja edastamise algdokumente, omama ülevaadet kihnu maalamba aretusprogrammist, jõudluskontrolli läbiviimisest, lammaste söötmisest-pidamisest ning tervishoiust, tundma kihnu maalamba omadusi ja sellest tulenevalt saadusi, oskama kasutada tõulammaste hindamistulemusi praktilises aretuses.

Jõudluskontrolli läbiviija korraldab jõudlusandmete kogumise koolitusi ning väljastab jõudlusandmete koguja tunnistuse. Tunnistuse kehtivusajaks on 5 (viis) aastat. Jõudluskontrolli läbiviijal on õigus pikendada tunnistuse kehtivust, kui jõudlusandmete koguja läbib uuesti koolituse.

Tunnistusel on ära näidatud tunnistuse number, jõudlusandmete koguja nimi aadress, kontaktandmed, tunnistuse väljaandja andmed (nimi, aadress, logo), tunnistuse väljaandnud asutuse poolt volitatud isiku nimi ja allkiri, tunnistuse väljaandmise aeg (päev, kuu, aasta), kehtivuse aeg ja läbitud koolitused (näidis Lisa A-11).

Kihnu maalamba aretuskarja omanikule on kohustuslik KMKS-i poolse jõudlusandmete koguja koolituste läbimine vähemalt kord viie aasta jooksul ja kehtiva tunnistuse omamine.

KIHNU MAALAMBAKASVATAJATE SELTS

JÕUDLUSANDMETE KOGUJA TUNNISTUS

Nr. ....

.....
EES- JA PEREKONNANIMI

Valjaandmise kuupäev .....

Valjaandja .....
/nimi ja allkiri/

maakond: .....
vald, küla: .....
talu/firma: .....
telefon: .....
e-mail: .....
märkused: .....
.....
.....
.....

Tunnistuse pikendamine:

Kuupäev	kehtiv kuni	KMKS esindaja nimi ja allkiri

Läbitud koolitused:

Kuupäev	teema / tunde / koolitaja allkiri